Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat

58. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2011/06

Tartalom

Ajánló

BERKE Barnabásné: **Metaadatoktól a metarendszerekig**

Cikkek

UNGVÁRY Rudolf: **Metaadatok összehasonlító vizsgálata gyűjteményi rendszerekben** 239

TAKÁCS Margit: **Plakátok és leíró adataik** 253

DÁVID Adrienne – KŐRÖS Kata: **Adattármustra. Képgyűjtemények 2.** 262

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

IZQUIERDO ALONSO, Mónica – FERNÁNDEZ, Luis Miguel: **A referálással kapcsolatos tanulmányok perspektívái: A modellek és elméleti megközelítések integrált szemlélete** (Ref.: Koltay Tibor) 275

Scientific and Technical Information
Hungarian journal of library and information science
Vol. 58 • 2011/06

Summaries

UNGVÁRY, R.: **A comparison of metadata in collection systems** 239

It is not only primary information that needs to be managed in collection systems (libraries, archives, file departments, record offices and museums), but also secondary or metadata which serve for searching. Metadata systems constitute means of knowledge representation and are at the same time information retrieval languages; their „vocabulary" is laid down in database schemes (communication formats). The information retrieval languages of collection systems comprise the same types of words (authority data): names, titles, subject headings, notations.

The databases of file departments and record offices (where documents are stored for a short term) and of archives (which provide long-term availability), however, frequently include with their authority metadata considerably longer descriptions, notes fields, usage notes, data related to history, terminology and sources than is the case with library metadata which are relatively short. Nevertheless, the structure of authority metadata records of file departments, record offices and archives does not differ from that of libraries' records.

Part of the authority metadata in the databases of museums does not refer to text documents but to objects. The types of these authority metadata are, however, the same as those in other collection systems. For example, the topical terms referring to equipment and technologies are exactly the same in a technical museum and in a technical library.

We can conclude that the various collection systems require substantially the same, harmonised authority metadata schemes or communication formats. These formats have first evolved in the library field. It is only in these decades that the systems of file departments, record offices, archives and museums started to formulate their functional requirements relating to their own authority metadata for the purposes of managing electronic records. It is in this context that the exchange formats of authority metadata (database schemes of authority data) are formulated as well. During this process it is useful to take into consideration and rely on the experience that had been accumulated in this field since 1966.

TAKÁCS, M.: **Posters and their descriptive data** 253

The number of electronic archives holding image documents too in addition to traditional, textual materials is increasing. Posters belong to this category of visual works of art and are present as special documents in various public collections. As it is rather difficult to use poster collections, it would be reasonable to digitise as many posters as possible. For the use of digitised collections adequate descriptive data are indispensable. The metadata schemes to be applied may become an efficient tool for research. Therefore, when defining the requirements of a metadata system for describing graphic posters it should be considered that posters represent a special type of material, and that they may be described both as library materials and as visual materials to be most frequently found in museums. The essay describes the main characteristics of posters, summarises the difficulties in their technical processing, and lists the potential data elements for their cataloguing.

DÁVID, A. – KŐRÖS, K.: **Picture archives 2.** ... 262

In the series "Scrutiny of Hungarian databases", independent experts evaluate various Hungarian online content services from the point of view of their use by libraries.

Ungváry Rudolf

Metaadatok összehasonlító vizsgálata gyűjteményi rendszerekben

A gyűjteményi rendszerekben (könyvtárakban, levéltárakban, irattárakban és múzeumokban) nemcsak az elsődleges, hanem a keresést szolgáló másodlagos vagy metainformációkat is kezelni kell. A metaadatrendszerek egyben ismeretreprezentációs eszközök és információkereső nyelvek, és adatbázissémákban (adatcsere-formátumokban) rögzítik őket. A gyűjteményi rendszerek információkereső nyelveiben ugyanazok a szótípusok (besorolási adatok) fordulnak elő: nevek, címek, szaktárgyszavak, osztályozási jelzetek. A gyűjteményi rendszerek tehát lényegében ugyanolyan, egymással összehangolt besorolási metaadatsémákat vagy adatcsere-formátumokat igényelnek. A legkorábban a könyvtári szakterületen alakultak ki ezek a formátumok. Az irattári, levéltári és múzeumi rendszerek csak ezekben az évtizedekben alakítják ki a saját besorolási metaadataikra vonatkozó funkcionális követelményeiket az elektronikus rekordok kezelése érdekében. Ezzel összefüggésben kerül sor a metaadatok adatcsere-formátumainak kialakítására is. Ennek során célszerű figyelembe venni a könyvtári rendszerekben szerzett tapasztalatokat, amelyek 1966 óta ezen a téren felhalmozódtak.

A besorolási avagy azonosító metaadatok

Gyűjteményi rendszereknek nevezzük a könyvtári, irat- és levéltári, valamint a múzeumi rendszereket, és ide tartoznak a leltári rendszerek is. Az irattárak és a leltárak kivételével ezek egyben a kulturális örökség megőrzésének intézményei is. Az irattárak állományának egy része ugyancsak a kulturális örökséghez tartozik, s mint ilyen, idővel hosszú távú megőrzésre a levéltárakba kerül.

A rohamos fejlődés során további, kifejezetten hálózati gyűjteményi rendszerek keletkeztek, mint az internetkatalógusok és -indexek (pl. Yahoo, Alta Vista), tárgykörök szerint feltárt internetforrások (subject gateway, pl. Social Science Subject Gateway, SOSIG).

A könyvtári, irat- és levéltári rendszerekben az (elsődleges) *tárgyi adatok* a gyűjteményekben (vagy másutt) tárolt hagyományos vagy elektronikus dokumentumokban szereplő adatok (a könyvek, az iratok és a hangdokumentumok eredeti szöveges tartalma). A dokumentumokat a *rájuk vonatkozó* (másodlagos) *metaadatok* reprezentálják, melyeket információs egységekben (rekordokban) fognak össze. A metaadatok tárolását úgy kell megoldani, hogy a rekordok kereshetők legyenek. A múzeumi és a leltári rendszerekben tárolt tárgyaknak természetüknél fogva általában ilyen eredeti szöveges adatai nincsenek. Ha vizuális dokumentumok, akkor az elektronikus hordozón rögzített képük a tárgyi adat.

A metaadatok a tárolt dolgok azonosítását, leírását és kereshető tárolását teszik lehetővé, melyeket a gyűjteményi feldolgozáskor rendelnek hozzá az eredeti dokumentumokhoz. A gyűjteményi rendszereknek éppen az a legfontosabb jellegzetessége, hogy a tárgyi adatok kereshető tárolását biztosítják. Azok a metaadatok, amelyek a tárolt rekordok kereshetőségéről gondoskodnak, a besorolási adatok (authority data). A besorolási adatok a rekordot azonosítják, mégpedig másodlagosan: egy besorolási adathoz több rekord, egy rekordhoz több besorolási adat kapcsolódhat, azaz az összefüggés ún. kardinalitása M : N (elsődleges azonosítás esetén az összefüggés 1 : 1). Mind a besorolási, mind az egyéb metaadatok részei a tárolt rekordoknak, és bennük hozzáférési pontokat (access points) alkotnak a keresés céljára. Egyre gyakoribb, hogy a gyűjteményi rendszerek az elsődleges adatokat tartalmazó dokumentumokat is elektronikusan tárolják; vagy azért, mert eleve digitálisak, vagy azért, mert a hagyományos dokumentumot digitalizálták.[1]

A metaadatok lehetnek azonosító és leíró adatok. Az azonosító adatokkal a rekordok kereshető táro-

lása valósítható meg, s egyben a tárolt dolgok bizonyos tulajdonságait nevezik meg (cím, szerző, megjelenési hely, megjelenési év, tartalom stb.). A leíró adatok alapján a tárolt dolgok tulajdonságairól lehet tájékozódni, de elsődleges rendeltetésük nem a keresés (dokumentumok cím és szerzőségi közlései, megjelenési adatai, tárgyak szöveges leírásai stb.). A leíró adatok a rekordok szövegében végzett szabad szavas keresés esetében használhatók fel a keresésre.

Az azonosító metaadatok egyben információkereső nyelvek szavai. Ilyenek:

- az egységesített (azaz szabványosított) személy-, testületi és rendezvénynevek, valamint (az irattári, de főleg a múzeumi rendszereket illetően megszorításokkal) a címek állományai,
- a tárgyszavas (tárgyszójegyzékbe foglalt), a deszkriptoros (tezauruszba foglalt) nyelvek lexikai egységei;
- természetes nyelven alapuló hierarchikus osztályozási rendszerek („ontológiák") szavai;
- az osztályozási rendszerek/nomenklatúrák jelzetei.

Adatbázis és adatbázisséma

A gyűjtemények metaadatait adatbázisokban kezelik. Ahhoz, hogy ez a kezelés mind programozási, mind logikai, mind pedig felhasználói/megjelenítési szinten megtervezhető legyen (más szóval megfelelő kezelőrendszer készüljön), a kezelendő metaadatokat számba kell venni, jellemzőiket, nem utolsósorban pedig összefüggéseiket egymás között meg kell állapítani, és le kell írni. Ennek az eredményét nevezik adatbázissémának. Az adatbázisséma tehát metaadatséma (másodlagos és harmadlagos adatok sémája).[2]

Az adatbázisséma minden gyűjteményi rendszer kezelésének alapja. Azt is mondhatjuk, hogy a gyűjteményi rendszerekkel összefüggő kezelési ismeretek valójában metaadat-ismeretek. Ez érvényes a könyvtári rendszerekre vonatkozó ismeretekre is.

A hatvanas évektől kezdve kezdték el az adatbázissémákat normatív dokumentumokba (protokollokba, formátumokba) összefoglalni. A könyvtári rendszerekben kezelt dokumentumrekordok nemzeti és nemzetközi csereszabatosságához fontos gazdasági érdek fűződik. Egy dokumentumrekordot lehetőleg egy helyen kell létrehozni, és ezt a rekordot a tárolásában érdekelt intézmények vehetik át anélkül, hogy ugyanezt a rekordot ők is létrehoznák Ezért az adatbázissémát úgy alakították ki, hogy az egyben a dokumentumrekordok cserélhetőségét is lehetővé tegye. Ezért az adatbázissémát (a metaadatsémát) adatcsere-formátumnak, kommunikációs formátumnak (communication format, Datenaustausch-Format), vagy egyszerűen metaadat-formátumnak nevezik.

Az azonosító metaadatok normatív dokumentumai

A szabványosítás a legkorábban a könyvtári szakterületen kezdődött, ahol a múlt század hatvanas éveitől kezdve kialakultak a teljes körű, mind a nevekre, mind a szaktárgyszavakra, mind az azonosító adatokra (pl. ISBN) vonatkozó besorolási és egyéb szabványok [11][12]. A bibliográfiai szabványok nevekre vonatkozó besorolási szabványcsaládjait csak a nevekre dolgozták ki, a szaktárgyszavakra vonatkozó tezauruszszabványokat [10] az információkereső nyelvek szakterületén a bibliográfiai szabványoktól függetlenül dolgozták ki, és ezért a két fajta szabvány több vonatkozásban összehangolatlan maradt.

A szabványokkal párhuzamosan alakultak ki a besorolási adatok MARC típusú adatcsere-formátumai [7][8]. Ezek, és a besorolási szabványok között ugyancsak tapasztalható részben terminológiai, részben a teljességre vonatkozó összehangolatlanságok. A könyvtári szakterületen a különböző MARC típusú, az adatreprezentáció és -csere céljára létrehozott metaadat-formátumok a dokumentum- és besorolásiadat-rekordok logikai szerkezetének teljességre törekvő tárházai.[2] Közel fél évszázados fejlődés során érlelődtek ki mai formájukig, bennük a dokumentumok számítógépes kezelésének szinte összes lényeges adata megtalálható. Jelmondatuk lehetne, hogy „minden adatnak, melyet érdemes rögzíteni".[3]

A MARC formátum filozófiája azon a felismerésen alapszik, hogy az adatokkal összefüggő igények, továbbá az adatkezelés módja változhat, az adatok maguk azonban, ha egyszer megállapították őket, állandók. Ezért a formátumot úgy szerkesztették meg, hogy a mindenkori rekordok egyetlen felismert tulajdonsága se, azaz semmiféle adat ne vesszék kárba.

A bibliográfiai szakterületen az utóbbi évek fejleménye, hogy kialakultak mind a bibliográfiai, mind

a besorolási rekordokra vonatkozóan a koncepcionális adatmodell iránti követelmények is [2][3].

Az utóbbi évtizedben a szabványosításba bekapcsolódtak a levéltárak,[4] és valamivel nagyobb késéssel az irat-előállító intézmények,[5] és még nagyobb késéssel a múzeumok is hozzáfogtak saját szabványaik kidolgozásához, illetve tökéletesítik őket. Idővel pedig ezek a ma még szétágazó eredmények egységesülni fognak. Ezáltal a távolabbi jövőben teljessé lesz a gyűjtemények adatbázisaiban hozzáférési pontként használt metaadatok szabványosítása, amiből azonban még nem következik, hogy ezek a szabványok egymással megfelelő mértékben lesznek összhangban. Egyelőre inkább úgy fest, hogy nem lesznek összhangban.

A levéltári és az irattári szakterületen a szabályozás az elmúlt húsz év eredménye. Megszületett a besorolási adatok nemzetközi és magyar szabványa, mely összehasonlítva a bibliográfiai besorolási szabványokkal, elsősorban az adatelem-típusok pontos számbavételének dolgában kevésbé teljes. Az irattári szakterületen csak az elektronikus iratok koncepcionális adatmodelljére vonatkozó nemzetközi követelményeket fogalmazták meg, és elkészült a magyar fordítása is; ez az irattári normatív dokumentum a követelményeket illetően rendkívül részletes és pontos.

A levéltári és az iratszabványosítás a könyvtári szabványosításnak a 20. század második felében lezajlott fejlődése után az elmúlt évtized egyik legjelentősebb eseménye. Az iratokra vonatkozó adatmodell-követelményeknek az a célja, hogy az egyes intézményekben (különösen az állami és a közigazgatási szervezetekben, de lényegében a vállalatoknál is) az iratok már a keletkezésük pillanatában olyan szabványos formában jöjjenek létre, hogy amikor hosszú távú megőrzés céljára átkerülnek a levéltárakhoz, a levéltári feldolgozásra tökéletesen alkalmasak legyenek. Szemben a könyvtári és a múzeumi feldolgozással, ahol a dokumentumokat, leleteket és műtárgyakat egyetlen szinten, egy lépcsőben dolgozzák fel kereshető, hosszú távú tárolás céljára, az iratok esetében ez kétlépcsős folyamat. Az irat, létezésének első szakaszában igazgatási–adminisztrációs termék és eszköz, amely ebbeli létezése során bővül, többszöröződik, módosul és akár vándorol is. Életének eme „aktív” szakasza után kerül törvényi előírások alapján (adott esetben akár szelektálva) a levéltárakhoz hosszú távú tárolás céljára. A szabványosítás arra irányul, hogy a levéltárakhoz már eleve egységes logikai szerkezetben jussanak el az iratok, ellátva számos, az azonosítást és a keresést biztosító szabványos adattal. Ezáltal a levéltári feldolgozás folyamata gyorsul, ami az információs társadalomban lejátszódó, egyre inkább elektronikus formában használt iratok mennyiségének ugrásszerű növekedését tekintve jelentős fejlemény.[6]

Lokális, nemzeti szinten készültek már metaadatsémák is, mint az EAD és az EAC. Ezekben a levéltári anyagokra vonatkozó metaadatok és az azonosító metaadatok keverednek, azaz ellentétben a könyvtári gyakorlattal, (egyelőre) nem választják szét a formális (bibliográfiai, anyagleírási) és a tartalmi (besorolási, azonosító) szintek metaadatait.

Mindegyik metaadatséma jellemvonása, hogy a besorolási (azonosító) adatok dolgában felismerhetők bennük a törekvések a könyvtári szabványok alkalmazására is, és bizonyos adatelemtípusok esetében pontosan megadják a vonatkozó MARC metaadattípus mezőhívójelét, az alkalmazandó szabványos névformát.

Az EAD és az EAC jelentősége, hogy előbb-utóbb nagyrészt ezekből az amerikai nemzeti szabványokból fog kinőni a nemzetközi levéltári metaadatséma is, hasonlóan ahhoz, ahogy mára az amerikai *Kongresszusi Könyvtár* metaadatsémája volt az a kályha, amely mellől kiléptek az egyes nemzetközi és nemzeti metaadatsémák.

A múzeumi adatcsere-formátum első nyoma az 1990-es évek végén jelent meg, a *Consortium for the Computer Interchange of Museum Information* (*CÍMI*) kezdeményezésére, de kiérlelt tárgyleírási, illetve besorolási szabványokig ez a kísérlet nem jutott el. A *Nemzetközi Múzeumi Tanács* (*International Council of Museums = ICOM*) Dokumentációs Bizottságában (*International Committee for Documentation = CIDOC*) 1996–2003 között kidolgozták, a Dolce-ontológia szemléletét alapul vevő koncepcionális adatmodellt, Németországban pedig a *Német Múzeumi Szövetség* (*Deuscher Museumsbund = DMB*) dokumentációs munkacsoportjában egy vele kompatibilis, xml-alapú adatcsere-formátumot. Az utóbbi jelentősége, hogy a levél- és irattári szabványokhoz és követelményekhez képest sokkal nagyobb mértékben vették már figyelembe a könyvtári besorolási szabványokat és a nemzetközi tezauruszokat. [6]

A metaadat-formátumok ma az információkereső nyelvek mellett valójában a névterek és az ismeretszervező rendszerek név-, ismeret-, tárgyszó- stb. rekordjainak a formátumai is.

Az 1. táblázatban foglaltuk össze mindazokat a szabványokat és egyéb egységesítő, szabályozó dokumentumokat (összefoglalóan: normatív dokumentumokat), amelyek a három gyűjteményi szakterületen az azonosító metaadatokra vonatkozóan jelenleg léteznek.

Az azonosító metaadatok példái, avagy miért besorolási adatok

A gyűjteményi rendszerekben ezeknek a nyelveknek a szavait rögzítik a rekordok hozzáférési pontjain a kereshető tárolás érdekében, és ezeknek a nyelveknek a szavai elvileg ugyanúgy, ugyanolyan mértékben szabványosítottak, akármelyik gyűjteményi szakterületről legyen is szó. Az 1. ábrán könyvtári rendszer metaadat-rekordja látható.

1. táblázat
Metaadatok nemzetközi (és magyar) normatív dokumentumai a három gyűjteményi szakterületen

könyvtári	*levél- és irattári*	*múzeumi*
MSZ 3424 Bibliográfiai leírás szabványcsaládja	ISAD/G Levéltári anyagleírás szabványa MoReq2 Elektronikus iratok modellkövetelményei	–
MSZ 3440 Besorolási adatok szabványcsaládja	ISAR (CPF) Szervezetek/testületek, személyek és családok levéltári azonosító leírásának (authority record) szabványa. 2. kiad.	–
MARC/HUNMARC adatcsere-formátumok – mező-almező-indikátorszerkezet – xml-formátum Bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei (FRANAR) Besorolási adatok funkcionális követelményei (IFLANET)	– MoReq2 Adatmodell funkcionális követelményei	– CIDOC Szaktárgyszavak ontológia alapú adatmodellje

Szubszidiaritás és regionalitás az egyház- és államszervezetben / szerk. Hajdú Zoltán. Megjelenés: Pécs : [MTA RKK], 2010 Terj./Fiz. jell.: 147 p. : ill. ; 24 cm

állam és egyház viszonya, egyházügy, társadalmi kapcsolat, szubszidiaritás, társadalomföldrajz, Magyarország, Európai Unió, Kárpát-medence.
322 (439)
322 (4-62)
316.6
911.3 (4-191)
Hajdú Zoltán, (1952-) (szerk.)
Magyar Tudományos Akadémia (Budapest). Regionális Kutatások Központja (Pécs) (rend., közread.)
A Pécsett, 2009. szept. 17-én azonos címmel rendezett konferencia előadásai
Bibliogr.
ISBN: 978-963-9899-25-4 fűzött

1. ábra **Metaadatrekord. Az azonosító metaadatokat félkövérrel, a leíró adatokat sovánnyal jelezzük**

A továbbiakban csak az azonosító (besorolási) metaadatokkal foglalkozunk, és a leltári rendszereket a tárgyalásból kihagyjuk.

Az azonosító metaadatokat a könyvtári rendszerekben hagyományosan kialakult terminológiája szerint besorolási adatoknak (authority data) nevezik.

Az azonosító metaadatok lehetnek nevek (személy- és testületi nevek), címek, azonosító számok (pl. ISBN adat), szaktárgyszavak, osztályozási jelzetek. A 2. ábrán könyvtári rendszer személynév-azonosító adat rekordja látható.

Hajdú Zoltán, (1952-)
Magyarázat: *Társadalomföldrajz-kutató, a regionális kutatások szakembere* Forrás: MTA Reg. Kut. Közp. DTI http://dti.rkk.hu/munkatarsak/hajdu.html

2. ábra **Könyvtári azonosító metaadat (besorolási adat, authority data) a könyvtári szabvány szerint. Az ábrán személynévbesorolási-adat látható**

A 3. ábrán könyvtári rendszer szaktárgyszó-azonosító adatának rekordja látható.

állam és egyház viszonya	
Magyarázat:	*A vallás és politika viszonyának speciális esete, mely Európa történetében meghatározó szerepet játszott.* *Az államtól többé vagy kevésbé elkülönülő vagy teljesen elválasztott egyház és az állam közötti jogi és társadalmi kapcsolatok rendszere.*
Történet:	*A viszony meghatározását Th. Jefferson 1802-ben írt levelére vezetik vissza, melyben az Amerikai Egyesült Államok alkotmányára hivatkozva tárgyalja a kérdést.*
Forrás:	*Magy. Közig. Lexikon (2006)*
ETO	322 348.71
helyettesített	állam és egyház egyesítése egyház és állam egyház és állam viszonya
helyett ÉS általánosabb egésze	államhatalom és keresztény egyház társadalmi viszony egyházügy
lásd még	állam és egyház szétválasztása államhatalom vallás és politika szétválasztása

3. ábra **Könyvtári azonosító metaadat (besorolási adat, authority data) a tezaurusz-szabvány szerint. Az ábrán szaktárgyszó tezauruszcikke látható a Köztauruszból**

Látható, hogy a könyvtári metaadatok rekordjai nemcsak magát a tételfejben szereplő azonosítót (a nevet, szaktárgyszót, azonosító számot), hanem a hozzájuk kapcsolódó információkat (megjegyzéseket, kapcsolatokat) is tartalmaznak. Nem különbözik a helyzet a többi rendszerben sem.

Levéltári körülmények között az azonosító metaadatok egy részéhez gyakran hosszú leírások, magyarázó, történeti és terminológiai szövegek kapcsolódnak. A 4. ábrán a levéltári besorolási szabvány [5] szerinti metaadatrekord részlete látható.

A könyvtári besorolási adatok esetében ilyen hosszú adatok elvileg nem fordulnak elő, a besorolási adatokhoz tartozó magyarázatok, forrásadatok, használati utasítások viszonylag rövidek. A levéltári szabványosítás szereplői erre hivatkozva zárkóznak el attól, hogy a levéltári metanyelvi rekordokat a „besorolási" jelzővel illessék, miközben az „authority" jelző alkalmazására inkább hajlanak. Holott akár hozzárendelnek, akár nem rendelnek hozzá a mindenkori egységesítetett nevekhez és tárgyszavakhoz hosszabb leírásokat vagy magyarázó megjegyzéseket, minden esetben ugyanarról a típusú (besorolási) adatról van szó, amelynek angol neve az „authority data". Ez a tény önmagában tehát egyáltalán nem indokolja, hogy azokat a (besorolási) metaadat-típusokat, amelyekhez nem tartozik adott esetben tágabb leírás (magyarázat stb.), és azokat, amelyekhez tartozik, másként kellene nevezni. Továbbá egyáltalán nem indokolja, hogy a könyvtári szabványok szerinti besorolási adat neve ne ugyanaz legyen, mint az az adat, amelyet levéltári vagy irattári körülmények között információkereső-nyelvi, azaz adatbázisrekord-hozzáférési pont céljára szabványosítottak.

Múzeumi (és leltári) körülmények között a jelenleg született normatív dokumentumok szintén csak a metaadat kifejezést alkalmazzák, holott ezek is tekinthetők besorolási adatoknak (*5. ábra*).

Következésképp minden gyűjteményi rendszerben ugyanazt jelenti az „authority", mint a könyvtári rendszerben. Ahogy angol nyelven ugyanúgy nevezik a levéltári, irattári, múzeumi és könyvtári esetben az adatot és a tételt („authority data" és „authority record"), úgy magyarul is ugyanúgy kellene nevezni.

A „besorolási adat", az „egységesített névalak", a „kitüntetett névalak", a „deszkriptor", az „utalói névalak" és a „nemdeszkriptor" minden gyűjtemény metaadat-rendszerében elvileg közös alapfogalmak. [31]

Dampierre család

(Biville-la-Baignarde, la Forest, Grainville, Millancourt, Montlandrin, Sainte-Agathe, Saint-Suplix és Sélincourt urai, majd Dampierre márkijai és grófjai)

egyéb névalakok	Dampierre-Millancourt Dampierre de Millancourt Dampierre de Sainte-Agathe Dampierre de Sélincourt
működési idő	*12. századtól napjainkig*
történet	*A még ma is leszármazottakkal rendelkező Dampierre család egy azonos nevű lovagi nemzetség leszármazottja, melyet a 12. századtól említenek Felső-Normandiában. Címere „ezüst mezőben három fekete ruta, kettő és egy". Nemességét a pikárdiai intendatúrában erősítették meg 1667. május 21-én és 1700. június 15-én, a kizárólag Adrien de Dampierre-re, Sainte- Agathe d'Aliermont urára visszavezethető bizonyságok alapján, aki 1525-ben elvette feleségül Isabeau Bernard-t. A leszármazás tőlük több ágon megy tovább.*
hely(ek)	*Az első Dampierre-eket, Elie-t és Guillaume-ot a normandiai bíróság (l'Echiquier) ítéletei mint az Arques-i bailliage lakosait említik 1196-ban. A Sainte-Agathe-inak mondott ág - mára kihalt - a 17. században telepedett le Ponthieu-beli Yzengremer egyházközségben, amely azt a Millancourt-uradalmat is magába foglalta, amelynek nevét ez az ág a nemzetségnevéhez kapcsolta. A 18. században a Dampierre-Millancourt-ok az Antillákon telepedtek le. A 19. században Dampierre márkijai a Saintongeban (Plassac), Agenais-ben (Sauveterre d'Astaffort) és Anjou-ban (le Chillon) fekvő birtokaikon osztoztak.*
lásd még	Abbadie de Saint-Germain család *1812-ben Aymar, Dampierre márkija feleségül vette Julie-Charlotte d'Abbadie de Saint-Germain-t, a béarni parlamenti nemesség egyik legkiemelkedőbb családjának leszármazottját*.
stb.	

4. ábra **Családnév rekordjának részlete a levéltári szabvány szerint [5]**

vizuális egység

Magyarázat:	Az osztályba az intellektuálisan felismerhető jelképek és képek tartoznak.
Használat:	Ez az osztály nem arra való, hogy valamilyen vizuális egység egyedi fizikai megvalósulásának sajátos jellemvonásait, hanem az ennek alapjául szolgáló prototípust osztályozzák vele. Például a Nemzetközi Múzeumi Szövetség logóját nagyon sok kiadványban megjelenítik, de maga az ICOM logó ugyanaz, és egyetlen valami. A mérete, színezése és elhelyezése változatos lehet, de maga a logó, mint olyan, egyértelműen és egyetlenként azonosítható. A különféle képei más és más időpontokban készült reprodukciói. Ez azt is jelenti, hogy a vizuális egység független annak fizikai hordozójától. Az E36 „vizuális egység" osztályába sorolhatók az E12 „mesterséges dolgok" közé tartozó olyan előfordulások, amelyek ugyanazt a vizuális jelképet, jelet vagy képet stb. hordozzák. Az E24 „fizikai mesterséges dolog" és a leképzett dolog (az E1 „CRM valami" mint az ontológia csúcsfogalma) közötti *P62 leképezés (a-t leképzi b)* tulajdonság tekinthető az alábbi teljesebb leképzési útvonal rövidített változatának: az E24 „fizikai mesterséges dolog" a *P65 látható vizuális egység (a vizuális egységet láthatóvá teszi b)* tulajdonság révén látható, az E36 vizuális egységet pedig a *P138 reprezentálja (a reprezentálja b-t)* tulajdonság köti össze a leképzett E1 CRM dologgal, miáltal a leképezés optimális formája valósul meg.
Példák:	Monet „La pie" (A szarka) vizuális megvalósulása (a mű) (E38) a Coca-Cola logója (E34) a Krisztus-monogram (XP)(E37) a kommunisták vörös csillaga (E37)
Tulajdonságok:	P138 reprezentáció (a reprezentációja b): E1 CRM valami (P138.1 a reprezentáció módja: E55 típus)
jelzet	E36
fölérendelt	információs objektum
alárendelt	jelkép kép

5. ábra **Osztálynév a besorolási adatok DOLCE ontológia alapján kidolgozott múzeumi adatcsere-formátumában (CRM, Conceptual Reference Modell) [6]**

A szabványosítás összehasonlítása a három gyűjteményi rendszerben

Lényegében mind a három gyűjteményi rendszerben ugyanazokból az összetevőkből épülnek föl az azonosító metaadatrekordok. A következő 2. táblázatban nevek esetén látható, hogy az egyes gyűjteményi rendszerekben milyen helyzetben van nevek terén a szabványosítás.

2. táblázat
A szabványosítás helyzete nevek területén a három gyűjteményi rendszerben

Elemtípus	*Könyvtári példa*	*Levél-/irattári példa*	*Múzeumi példa*
Tételfej vagy vezérszó	pl. Dampierre család	pl. Dampierre család	Csak szaktárgyszavakra készült egy ontológia
Kiegészítő adatelemek	Kronologikus kiegészítő Foglalkozáskiegészítő stb.	Nincs pontosan meghatározva *(l. az 1. megjegyzést)*	Egyelőre nincs róla dokumentum
Információs és ellenőrző adatok	Rekordazonosító Létrehozó adatai Katalogizálási/tezaurusz-szabvány Feldolgozási jellemző Megállapítási szint Felvétel dátuma Katalógus nyelve. Átírás Rekordforrás Rekordtípus (kitüntetett, utaló stb.)	Leírásazonosító Intézményazonosító Szabályok/szokások Leírási státusz Teljességi szint Keletkezési, felülvizsgálati, törlési idők Karbantartási megjegyzések Nyelv és írásmód A leírás forrásai	Egyelőre nincs róla dokumentum
Leírási vagy megjegyzésadatok	Meghatározás …/Kezdő és befejező idő Történeti megjegyzés Kapcsolódó helyek Családi információk Genderadatok Működési terület Foglalkozási adatok Kapcsolódó intézmények/csoportok Forrás Igazgatástörténeti megjegyzés Változtatási megjegyzés Használati megjegyzés Belső megjegyzés	Általános kontextus Működési idő Történet Helyek Jogállás – – Funkciók, tevékenység – – Jogforrások Szervezeti felépítés/genealógia – – –	Egyelőre nincs róla dokumentum

1. megjegyzés

Az irattári szabványban viszonylag lazán fogalmazták meg az egységesített nevek névalakjainak megkülönböztetését:
„Minden szükséges minősítőt alkalmazni kell – dátum, hely, jogi státus, foglalkozás, funkció stb. – , hogy valamennyi, hasonló nevű entitást egymástól különböző elnevezéssel írjunk le.”
„A szervezet/testület, személy vagy család azon egyéb szabványos névalakjának (standardized form of name) rögzítése, mely az entitás nevének kitüntetett alakjához használt szabálytól eltérő szabályok alapján lett meghatározva. Ez megkönnyítheti az azonosító leírások különböző szakmai közösségek közötti megosztott használatát.”

A 3. táblázatban szaktárgyszavak esetén látható, hogy az egyes gyűjteményi rendszerekben milyen helyzetben van a szabványosítás.

2. megjegyzés

Az irattári szabvány a kapcsolatokhoz részletes szöveges tájékoztatást is előír:
Pontos ismertetést kell készíteni a leírásra kerülő entitás és a vele kapcsolatban álló entitás kapcsolatának jellegéről. Pl.: felettes/alárendelt hivatala, tulajdonosa, elődje, házastársa, gyermeke, unokatestvére, tanára, diákja, munkatársa stb. Meg kell nevezni a "szabályok és szokások" (5.4.3.) elemben a kapcsolatok leírására használt tipológiát. A kapcsolat történetéről és/vagy jellegéről szóló elem szövegesen is kitölthető.

Ha ismert, rögzíteni kell a kapcsolat kezdetét, valamint – amennyiben lényeges – megszűntének időpontját. Meg kell adni a „szabályok és szokások” (5.4.3.) elemben a használt dátumadás szabványát (pl.: ISO 8601).

3. táblázat
A szabványosítás helyzete szaktárgyszavak területén a három gyűjteményi rendszerben.
A metaadatrekordok egymás között kapcsolatokat alkothatnak. A kapcsolatoknak lényegében három fő típusa van: a „lásd”, az „ekvivalens” és a „lásd még” típusú kapcsolatok. A szabványosítás helyzetét a 4. táblázat mutatja

Elemtípus	*Könyvtári példa*	*Levél-/irattári példa*	*Múzeumi példa*
Tételfej vagy vezérszó	pl. vizuális dokumentum	csak nevekre készült eddig szabvány	pl. vizuális egység
Információs és ellenőrző adatok	rekordazonosító létrehozó adatai katalogizálási/tezauruszszabvány feldolgozási jellemző megállapítási szint felvétel dátuma katalógus nyelve, átírás rekordforrás rekordtípus (kitüntetett, utaló stb.)	–	–
Leírási vagy megjegyzés-adatok	meghatározás …/kezdő és befejező idő történeti megjegyzés kapcsolódó helyek családi információk genderadatok működési terület foglalkozási adatok kapcsolódó intézmények/csoportok forrás igazgatástörténeti megjegyzés változtatási megjegyzés használati megjegyzés (példák) belső megjegyzés	–	magyarázat használati megjegyzés (példák)

4. táblázat
A szabványosítás helyzete a kapcsolattípusok területén a három gyűjteményi rendszerben

Elemtípus	*Könyvtári példa*	*Levél-/irattári példa*	*Múzeumi példa*
utalói („lásd” típusú vagy nemdeszkriptor–deszkriptor) kapcsolatok	„lásd” „lásd ÉS” „lásd VAGY”	–	nincs említés
ekvivalenciakapcsolatok	„ekvivalens”	„ekvivalens”	nincs említés
kitüntetett alakok közötti („lásd még” típusú vagy deszkriptor-deszkriptor) kapcsolatok	generikus partitív oksági előzmény/folytatás „lásd még más értelemben” „lásd még” „lásd még” összetett magyarázatos hivatkozás „lásd” összetett magyarázatos hivatkozás	hierarchikus kronologikus családi kapcsolat asszociatív kapcsolat szöveges kapcsolatinformációk *(l. a 21. megjegyzést)*	generikus hierarchia

Könyvtári rendszerekben (a HUNMARC formátum alapján) a kapcsolatok szöveges megadására a 6. ábrán láthatunk példát.

Al, al
Az „Al ” és az „al ” kezdetű arab családneveket lásd az „Al-” (kötőjeles) névelőzékkel (pl. Al-Bayati, Abd al-Wahhab) (a névelőzék nélküli családnévről nincs utaló); ha a kis kezdőbetűs „al-” névelőzék helynévre utal (azaz nem a névelőt, hanem a magyarnak megfeleltethető földrajzi „-i” ragot jelenti), akkor lásd az előzéket követő néven (pl. al-Ghazálíj, Abú-Hámid Mohammed „lásd” Ghazzali, Abu Hamid Mohamed al-)

6. ábra **Összetett magyarázatos hivatkozás könyvtári rendszerekben**

A szabványosítás fejlődési problémái a három gyűjteményi rendszerben

A három gyűjteményi rendszerben (könyvtári, leváltári/irattárai és múzeumi) zajló szabványosításnak három klasszikus gyermekbetegség a velejárója. Mindegyik az ún. részrendszer-vakság következménye: a szabványosítással foglalkozó szakemberek csak a saját szakterületük követelményeivel foglalkoznak.

Az első gyermekbetegség az azonosító metaadatok (a besorolási adatok) szabványaival függ össze. A három gyűjteményi rendszer szabványai között ma még érdemben nem törekszenek összehangoltságra. Olyan szabványok születnek, amelyekben egyáltalán nem, vagy alig veszik figyelembe a többi rendszerben megszületett eredményeket. A levéltárak és irattárak esetében a könyvtári szabványokat, a múzeumok esetében pedig az előbbi kettő szabványait. A leltári rendszerek pedig manapság teljesen függetlenül fejlődnek.

A másik gyermekbetegség, hogy nincs teljes összhang az azonosító metaadatok szabványai és azok metaadat-formátumai között. A metaadat-formátum feladata, hogy pontosan lefordítsa a rekordok logikai szintjére a metaadatszabványok (pl. a könyvtári besorolási szabványok és a tezauruszszabványok) előírásait. Ha ezek a szabványok nem teljesek, akkor a formátumok a szabványoktól divergensen fognak fejlődni (lévén, hogy az implementálásra, végső soron az informatikusokra marad a végső döntés ódiuma). A nélkül pedig, hogy a három gyűjteményi rendszer mindegyikében ilyen formátumokat nem alakítanak ki, nem képzelhető el levéltári, irattári iratok és múzeumi tárgyak leírásainak logikai szinten egységes számítógépes kezelése.

A metaadat-formátumok esetében két fejlemény figyelhető meg. Az egyik a könyvtári szakterületet jellemzi, de tanulságai időszerűek lesznek a többi szakterületen is. A könyvtári szabványok néhány évtizeddel a számítógépesítés teljes körű elterje-

dése előtt alakultak ki, és ezért megfogalmazásukban és néhány részletkérdésben nincsenek eléggé tekintettel a metaadatok mélyebb logikai szerkezetére. A metaadat-formátumokban ezzel szemben pontosan a logikai szerkezetet rögzítik, és lényegesen részletesebbek, mint a szabványok. Úgy is mondhatjuk, hogy a könyvtári adatcsere-formátumok teljesség dolgában túlnőttek a besorolási szabványokon.

Jellegzetes példa, hogy a könyvtári szabványokban az utalói névalakot nem tárgyalják önálló adattételként, továbbá se a metaadatrekordok közötti szemantikai kapcsolatokkal, se a metaadatokhoz fűzhető megjegyzésekkel nem foglalkoznak érdemben. Figyelemre méltó, hogy ezzel szemben a tezauruszszabványokban, melyek a könyvtári szabványoknál később születtek, az utalói névalakok önállósága a nemdeszkriptorcikk formájában megoldott; ennek ellenére a tezaruszszabványok aktualizálásának hiánya miatt nem tartanak lépést a könyvtári metaadat-formátumokban alkalmazható relációtípusokkal és megjegyzésekkel. Nem az a probléma tehát, hogy a szabványok függetlenek az informatikai követelményektől, mert függetleneknek kell lenniük, hiszen a technikai lehetőségek folyton változnak, a szabványok viszont egyetemesebb szakmai igényeket rögzítenek, hanem az, hogy a könyvtári besorolási szabványok nincsenek naprakészen összehangolva a könyvtári besorolási adatcsere-formátumokkal.

A másik, várható fejlemény, hogy akárcsak a szabványok, a három gyűjteményi szakterület adatcsere-formátumai egymástól teljesen függetlenül fognak fejlődni. A levéltárak és a múzeumok esetében ilyen metaadatformátum-előd a könyvtárakban használt adatcsere-formátumok, magyar esetben a HUNMARC [12]. Ma már nincs olyan könyvtári rendszer, amely ne e formátum logikai struktúráján alapulna, ami a bibliográfiai és besorolási adatokat illeti.

Ilyen formátum kialakulása levéltári, irattári, végül pedig múzeumi körülmények között is elkerülhetetlen, mert nélküle nincs egységes adatkezelés és lehetetlen az adatcsere. Lehet, hogy e három gyűjteménytípus esetében ez ma alárendelt jelentőségűnek tűnik, de a globalizálódó információs piac fejlődésének a fényében ez egyáltalán nem marad így. A MoReq2 irattári funkcionális követelményekhez például elkészült egy xms-sémában írott adatcsere-formátum; ha az ember elmélyül a viszonylag nehézkes xms-szerkezetben, megállapíthatja, hogy a könyvtári MARC formátumtól meglehetősen függetlenül alakították ki.

Alapkövetelmény volna, hogy mind e három gyűjteménytípus szabványait, mind pedig besorolási adatcsere-formátumait már ma úgy kellene megalkotni, hogy azokban a könyvtári adatcsere-formátumok tapasztalatait hasznosítsák. Ma még mindez csak jámbor óhaj.

Fontos elv, hogy a tárolt dolgokat (műveket, iratokat, tárgyakat) leíró elsődleges vagy tárgyi adatok alapvetően függetlenek a másodlagos vagy metaadatoktól. Például a bibliográfiai leírást, az iratok leírását vagy a múzeumi tárgyak leírását úgy kell elkészíteni, hogy a metaadataikat e leírások alapján lehessen meghatározni. Amiből rejtetten következik (amit egyik gyűjteményi szakterület normatív dokumentumaiban sem fogalmaznak meg), hogy a metaadatok állományai valójában önálló információkereső-nyelvi rendszereket alkotnak.

Az alkalmazkodás hiánya

Alkalmazkodás hiányában a gond az, hogy az egyes fő gyűjteménytípusok (könyvtári, levéltári, múzeumi) között nem lesz átjárás egy olyan időszakban, amikor az információk a világhálón közvetlenül hozzáférhetők. Ezáltal a könyvtári kitüntetett adatokkal (pl. egy könyvtári szabványok szerint fölvett személy- vagy testületi névvel) nem lehet levéltári vagy múzeumi gyűjteményben keresni és fordítva, mert félő, hogy az egyes gyűjteményi rendszerek szabványai a kitüntetett névalak fölvételét – és hangsúlyozom: a kitüntetett alakét és nem más adatelemét – nem fogják pontosan összehangolni a könyvtárival. Ez a kezdeti években jelentős kényelmetlenséget fog okozni, és a divergens fejlődésből eredő következményeket utólag majd nehezebben lehet orvosolni, mint amennyire nehéz lenne például a most véglegesülő levéltári szabványokban felülemelkedni a részrendszervakságon.

Az összehangolást jelenleg a könyvtári szabványok után a leginkább kidolgozott levéltári ISAAR szabványban úgy kívánják megoldani, hogy létrehoztak egy „egyéb szabvány szerinti névalakok” nevű kapcsolódó adatelemet (a szabvány 5.1.4 pontja), mely lehet többek között a könyvtári besorolási szabványok szerinti névforma is. A megoldás elegáns. Ennek rögzítése, vagy akár átmásolása is azonban akkora többletmunkával jár a gyakorlatban, hogy borítékolható: nem fogják rögzíte-

ni. Sokkal célravezetőbb lenne eleve a MARC formátumok tételfej-szerkezetéhez alkalmazkodni, ha már az ISAAR szabvány 5.4.3 pontja ezt lehetővé teszi (ott ui. megadható, melyik szabvány szerint alakítandó ki a homonimamentes kitüntetett névalak).

A kitüntetett névalaknak ugyanis úgy kell azonosítania a személyt, családot, testületet, hogy más entitást véletlenül se azonosítson, azaz ebben a vonatkozásban elsődleges azonosítónak kell lennie (értéke minden egyed-előfordulásra nézve eltérő). Ezt semmiben sem befolyásolja, hogy levéltárakban az entitásnak több kitüntetett névalakja is lehet. Az nem lehet, hogy egy kitüntetett névalak két vagy több más entitást is azonosítson.

A könyvtári szabályozás ezt a tételfej (az 1XX-es hívójelű mezők, a hívójel X-szel jelölt pozíciói számjegyek) a kronologikus és a foglalkozás kiegészítő adataival, valamint az egyéb névelemeivel egyértelműen és bevált módon megoldotta. Ezeket a kiegészítő adatokat és egyéb névelemeket közvetlenül a kitüntetett névalakhoz és címhez kell rendelni, annak elválaszthatatlan, de mégis pontosan megkülönböztetett részei. A megkülönböztetettség azért fontos, mert ennek alapján a kitüntetett névalak és cím megjelenítési formája, annak központozása tetszés szerint változtatható a kezelőrendszerrel. Azaz nem kell szabvány- vagy megjelenítési igény változáskor az adatbázis tartalmán visszamenőlegesen változtatni. Egy olyan név esetében például, mint Kis Ferenc, levéltári körülmények között se szól semmi az ellen, hogy a könyvtári kitüntetett névalak legyen a szabványosított megoldás: „Kis Ferenc (mérnök) (1936–)” vagy „Kis Ferenc (mérnök ; 1936–)”.

A jelenlegi ISAAR szabványban a levéltárak kitüntetett névalakja semmiféle ilyen típusú kiegészítő adatra és egyéb névelemre vonatkozó konkrét előírást nem tartalmaz. Az idő, hely, működés stb. szerinti jellemzőket megjegyzésadatokként (mostani ISAAR terminológia szerint a leírási adatcsoportban, amely a könyvtári adatcsere-formátumban a 667–69X-es mezőknek felel meg) kell megadni, de ott a pontos forma nincs szabályozva, és nem is szükséges. Ezek a majdani mezők egy levéltárikezelőrendszerben egyszerű, a mezőn belüli struktúra dolgában szabályozatlan szöveges adatokat fognak tartalmazni. Márpedig az ilyen adatok az adatbázisok hozzáférési pontjai alapján végzendő információkeresést nem képesek támogatni, legfeljebb a mezőkön belüli szövegszavakra irányuló keresésre alkalmasak.

A probléma fokozottan merül fel, ha levéltárakban akár egy uralkodó, egy pápa, egy középkori főnemes, egy szerzetes vagy egy remete iratait az uralkodó stb. nevével kell keresni. Az ilyen személynek általában nincs családneve. Ha ezeknek a neveknek az alakja nincs egységesen elkülönítve egymástól, mi fog megjelenni a mutatóban? Mondjuk csupa „Ferenc”? A könyvtári szabványok ezt pontosan és sikeresen szabályozzák, a levéltári tervezet nem szól erről.

Az ISAAR szabványban a kitüntetett névalakok egyértelműségét megoldó konkrét szabályozást jelenleg kikerülik, és az egységesített névre vonatkozó 5.1.2 pontban csak a következőket jegyzik meg: „A ’Szabályok és konvenciók’ adatelemnek (5.4.3) kell tartalmaznia azokat a szabályokat, amelyek szerint ezt az adatelemet föl kell venni.” A megadott helyen azonban semmiféle meghatározott szabályozás nem szerepel.

Az iratokra vonatkozó követelmények még ennyit sem tartalmaznak, csupán a metaadat fogalmát határozzák meg iratokra vonatkozóan, amelybe beleértendők a személy-, testület- és egyéb tulajdonnevek, valamint a követelményekben kulcsszónak nevezett tárgyszavak. Figyelemre méltó azonban, hogy kifejezetten javasolják a nemzetközi szabványokon alapuló tezauruszok alkalmazását. A normatív dokumentumok jelenlegi színvonala minden jel szerint a gyakorlati iratkezelés terén még nem oldja meg a tulajdonnevek szabályozott kezelését. A hosszú távú megőrzésben például a személyek vagy testületek szerinti iratkeresés jelentősége megköveteli, hogy ezt a kérdést idővel pontosabban szabályozzák, amihez valójában a bibliográfiai szabványok és a könyvtári besorolási adatcsere-formátumok megfelelő kiindulási alapot képviselnek (ha az iratkezelés szabványosításával foglalkozó szakemberek ezeket megismerik).[7]

A legújabb, a múzeumok számára készült metaadat-ontológiában csak a szaktárgyszavak osztályaival foglalkoznak, a nevek kérdése egyelőre nincsen szabályozva.

Az összehangolás módja

Nem arról van szó, hogy szolgaian kellene átvenni a könyvtárakban kialakult szabályokat vagy formátumokat, hanem arról, hogy az adatmodellezésben szokásos szemlélet alapján a szabályozás általános logikai struktúráját kell a könyvtári, levéltári, irattári és múzeumi gyűjteményekre vonatkozó

általános, *minden gyűjteményre egyformán jellemző* követelményekkel összehangolni. Ez elég nagy munka, és várhatóan kezdetben se a levéltárakban, se a múzeumokban nem lesz erre szakmai motiváltság.

Annál is kevésbé, mert a könyvtári szakterületen kialakult mára a nemzetközileg teljesen egységesült szabályozás, és belátható időn belül nyilván nem módosítanak az általános gyűjteményi jellemzők érdekében az eddigi szabályozásokon. Ez a szerves fejlődésnek elkerülhetetlen velejárója, az első lépések meghatározóak az evolúcióban. A később csatlakozók a kész hagyományokhoz kisebb-nagyobb mértékben kénytelenek előbb-utóbb alkalmazkodni.

Az egyes gyűjteményi rendszerek besorolási adatainak szerkezete közötti összhang alapvetően a kitüntetett alakok azonos szerkezetű felvételén múlik. És a belátáson, hogy ez mennyire alapvető a jövő szempontjából.

Az összhangot egyáltalán nem zavarja, hogy például a levéltári szabványok szerint több kitüntetett alak lehetséges. Ennek a könyvtári adatcsereformátumokkal összehangolt kezelése kizárólag a megfelelő kezelőrendszeren múlik, amely az ekvivalencia reláció alapján opcionálisan akár egyetlenként képes kezelni a különböző kitüntetett névalakokat, akár pedig külön-külön megoldva a keresést az egyes kitüntetett névalakok alapján.[8]

Az összhangot érdemben nem zavarná, ha a levéltári szabványokban másképp határozzák meg a lehetséges kapcsolattípusokat, noha sajnálatos volna, ha e téren nem vennék át a MARC formátumokban felhalmozott tapasztalatokat.

Az összhangot nem zavarja, hogy a levéltári besorolási rekordok tulajdonság-adatelemeinek struktúrája eltérő szerkezetű és tartalmú a MARC formátumokétól. A MARC terminológiájában ez a megjegyzés adatcsoport, a levéltári ISAAR szerint pedig a leírási adatcsoport. Az eltérések ezen a téren ugyanis alapvetően következnek a kétféle gyűjteménytípus természetéből, és vonatkozik ez a lassan kialakuló múzeumi szabályozásra is.

Végül az összhangot érdemben nem zavarja, ha az ellenőrző–vezérlő adatelemtípusok eltérnének, noha ennek az adatcsoportnak az összehangolása a könyvtári MARC formátum ellenőrző adatelemtípusaival nemcsak kézenfekvő, de viszonylag nem volna nehéz sem.

Az összhang minimumfeltétele a kitüntetett névalakok könyvtári, levéltári, irattári és múzeumi egységes kezelés. Noha a levéltárak és az irattárak jelenlegi szabványtervezetei, és a múzeumok tervei nem térnek még ki rá, de vonatkozik ez a tárgyszó típusú kitüntetett alakokra (a szaktárgyszavakat képviselő deszkriptorokra) is.

Jegyzetek

[1] A terminológiát részletesen l. [13].

[2] A ma időszerű, nemzetközi, illetve gyakorlatilag annak tekinthető formátumok az UNIMARC és a MARC21 [7]. Mellettük számos, többségében a MARC 21-gyen alapuló nemzeti változat létezik: AUSMARC (osztrák), NORMARC (norvég), danMARC2 (dán), FINMARC (finn), HUNMARC (magyar), SWEMARC (svéd), INTERMARC (francia), CMARC (Tajvan), KORMARC (Dél-Korea), MARCBN (lengyel), ISDMARC (Svájc, Luxemburg). Németországban folyamatban van a MARC21-re való átállás [14]. Létezik osztályozási rendszerekre kidolgozott formátum is [8].

[3] A gondolat a New York Times 1896 óta használt jelmondatára hajaz: „All the news that's fit to print" („Minden hírnek, melyet érdemes kinyomtatni".)

[4] A levéltárak besorolási adataira vonatkozó nemzetközi szabvány 2. kiadásának magyar adaptációja [5], és a dokumentumleírás szabványa [4].

[5] Az elektronikus iratok kezelésére vonatkozóan (úgy tűnik, a könyvtári fejleményekről tudomást nem véve, egyedül a Dublin Core irányelvekre hivatkoznak) adatmodell-követelményeket fogalmaztak meg: Model Requirements for the Management of Electronic Records, melyet egy menedzsmenttanácsadó céggel készíttetett el az Európai Közösségeken belül működő Európai Bizottság Vállalkozásfejlesztési Főigazgatósága (European Commission Enterprise DG) az IDA (Interchange of Data between Administrations) programja keretében. Első változatáról a szaknyelvi terminológia hiányos ismeretéről tanúskodó magyar fordítás is készült, második, bővített angol változata 2008-ban jelent meg. [9]

[6] Az iratok adatmodell-követelményeinek második, bővített változata (MoRq2) szakszerű fordításban nemrég jelent meg. [9]

[7] E téren sajnálatos előítéletek uralkodnak. Az egyik szerint a nevek bibliográfiai besorolási szabványai túl bonyolultak. Akik ezt vallják, még nem szembesültek igazán azzal a nagyon egyszerű problémával, hogy a hosszú távú kereshető tárolásban hogyan is oldható meg adott esetben a több ezer „Kovács István", ezeken belül a több száz ugyanabban az évben született „Kovács István", és azon belül a fél tucat azonos foglalkozású „Kovács István" megkülönböztetése. Több

évtizedes, ha nem évszázados távlatban ez nem akármilyen kérdés lesz.

[8] Példaként l. a „4.2.4 Utalásszöveg-vezérlő almező” c. fejezetben Érsekújvár tezauruszcikkét.

Irodalom

[1] HUNMARC, a besorolási rekordok adatcsere-formátuma. Összeáll. Sipos Márta, Szabó Julianna, Ungváry Rudolf. Budapest, 2010. Tervezet. HUNMARC, a besorolási rekordok adatcsere-formátuma. Összeáll. Sipos Márta. Budapest, 1998. március. Tervezet.
KSZ/4.1 HUNMARC. A bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma. [Összeáll. Sipos Márta]. Budapest, 2002. március.
<*http://www.ki.oszk.hu/107/e107_files/public/hunmarc.pdf*>

[2] IFLA. Functional Requirements for Authority Data. A Conceptual Model. IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Draft. 2007. 04. 01.
<*http://www.ifla.org.sg/VII/d4/FRANAR-ConceptualModel-2ndReview.pdf*>
<*http://archive.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr_current_toc.htm*>

[3] IFLANET. Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR). Final Report. IFLANET. Cataloguing Section. 1998. HTML version <*http://archive.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr1.htm#*>
Magyarul: A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei. Zárójelentés. Fordította: Berke Barnabásné.<*http://www.oszk.hu/hun/szakmai/frbr/frbr.pdf*>

[4] ISAD/G A levéltári anyagleírás nemzetközi szabványa. Ottawa, Nemzetközi Levéltári Tanács, 1994. Magyar fordítása: 2009.

[5] ISAAR (CPF) : International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families. Second ed., International Council on Archives. ICA Commitee on Descriptive Standards, Canberra, 2004.
<*http://www.ica.org/en/node/30230*>
EAC-CPF Encoded Archival Context. Corporate Bodies, Persons, and Families: Tag library. Elements. Society of American Archivist. Staatsbibliothek zu Berlin. [Kezelő: National Archives and Records Administration] 2010.
<*http://www3.iath.virginia.edu/eac/cpf/tagLibrary/cpfTagLibrary.html#d1e822*>
EAD. Encoded Archival Description. Version 2002. Official site. Society of American Archivists and the Library of Congress. 2002.
<*http://www.loc.gov/ead/tglib/index.html*>

[6] ISO 21127. Definition of the CIDOC Conceptual Reference Model. Produced by the ICOM/CIDOC Documentation Standards Group, continued by the CIDOC CRM Special Interest Group. Version 4.2.1. Szerk.: Nick Crofts, [et al]. International Counsil of Museums (ICOM), CIDOC CRM, Special Interest Group, 2006.
<*http://cidoc.ics.forth.gr/docs/cidoc_crm_version_4.2.1.pdf*>
LENHART, Zdeněk: E-tmt – CIDOC CRM, a fogalmak közötti kapcsolatok modellje. = TMT, 54. köt. 3. sz. 2007.
<*http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4668&issue_id=480*>
museumdat – XML Schema zur Bereitstellung von Kerndaten in museumsübergreifenden Beständen. 1.0 – Szerk.: Stein, Regine [et al]. Fachgruppe Dokumentation im Deutschen Museumsbund Institut für Museumsforschung SMB-PK Berlin: Zuse-Institut. 27.09.2007.
<*http://museum.zib.de/museumdat/museumdat-v1.0.pdf*>

[7] MARC21 Format for authority data. [Washington], Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office; Cataloging Distribution Service. 1999 Ed., Update No. 1 (October 2001) through Update No. 9 (October 2008). Washinton, Library of Congress, Network Development and MARC Standards Office.
<*http://www.loc.gov/marc/authority/ecadhome.html*>

[8] MARC Format for Classification Data. [Washington], Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office; Cataloging Distribution Service. 2000 Edition. Update No. 1 (October 2001) through Update No. 9 (October 2008) <*http://www.loc.gov/marc/classification/eccdhome.html*>

[9] Modell követelmények elektronikus iratok kezeléséhez. MoReq specifikáció. IDA Interchange of Data between Administrations. CECA-CEE-CEEA, Bruxelles-Luxembourg, 2001.
<*http://www.cornwell.co.uk/moreq.html*>
Model Requirements for the management of electronic records. MoReq2 specifications. DLM-Forum Electronic Records. CECA-CEE-CEEA, Bruxelles-Luxembourg, 2001.
<*http://www.dlmforum.eu/index.php?option=com_jotloader&view=categories&cid=10_f56391a0c9ea9456bf24e80b514f5dda&Itemid=37&lang=en*>
MoReq2. Elektronikus iratok kezelésének modellkövetelményei. MoReq2 specifikáció. Javított és bővített kiadás. Ford. Korotij Ágnes. Budapest, Debrecen: Kovex Computer, MOL, 2010.
<*http://www.dlmforum.eu/index.php?option=com_jotloader&view=categories&cid=12_bcb6040aefc160c09ae4290ae1857b9f&Itemid=39&lang=en*>

[10] MSZ 3418–87 Magyar nyelvű információkereső tezauruszok. Szerkezete, részei és formái.

[11] MSZ 3440/1–4 A bibliográfiai leírás besorolási adatai.

[12] MSZ 3424/1-8 Bibliográfiai leírás.

[13] UNGVÁRY Rudolf: Az információkeresés szavai. = TMT, 50. köt. 12. sz. 2003. p. 1–27. <*http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3451&issue_id=446*>

[14] UNGVÁRY Rudolf: MARC21/HUNMARC. A besorolási adatok adatcsere-formátuma. Főbb jellemzők, fejlődés és problémák. = Könyvtári Figyelő, 20. (56.) köt. 1. sz. 2010. p. 4–70. <*http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/marc21hunmarc-a-besorolasi-adatok-metaadat-formatuma-fobb-jellemzok-fejlodes-es-problemak/*>

Beérkezett: 2011. V. 10-én.

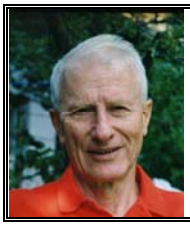

Ungváry Rudolf
informatikus mérnök.
E-mail: *ungvary@hungary.com*

Bemutatkozott a Windows 8

A Microsoft végre hivatalosan is bemutatta a készülőben lévő operációs rendszert, a változó idők jegyében pedig ezúttal nem a hagyományos asztali és mobil PC-re, hanem a különböző hordozható eszközökre, valamint az azokon megjelenő interfészre helyezte a hangsúlyt. A Windows 95 óta nem hajtottak végre ilyen alapvető változásokat, illetve hosszú idő óta ez lesz az első olyan új verzió, amely alacsonyabb hardveres követelményeket támaszt a közvetlen elődhöz képest. Az elemzők egyetértenek abban, hogy korszakváltás előtt állunk.

A Windows 8 ugyanolyan kényelmesen elfut asztali mint mobil PC-n. Az új érintőképernyős interfésszel sikerült kényelmes és egyszerű megoldást készíteni, amely szinte bármilyen mobil készüléken otthonra találhat. A középpontban az új Start képernyő jelenik meg, amelyen a Windows Phone 7-ből megismert gombokon keresztül navigálhatunk. A tálcához hasonlító sáv a kijelző jobb oldalán kapott helyet, itt megtalálhatjuk a fontosabb opciókat, és a jelenleg futó alkalmazások közötti válogatás sem jelenthet gondot. Megmarad a billentyűzet és az egér támogatása, ám a hordozható készülékeken (táblák, okostelefonok, kisebb laptopok és egyéb, hibrid megoldások) nyilván mindent az érintőképernyőn végezhetünk majd el. Az új rendszer vidáman futtathat majd hagyományos, a Windows 7-ről áthozott alkalmazásokat.

Az alkalmazásokat és az egyes funkciókat felsoroló listákban oldalra mozgatva navigálhatunk, így választhatjuk ki a kívánt opciót, a multitaszk teljes mértékben támogatott, az Internet Explorer 10 böngésző pedig szintén az érintőképernyőre felkészítve érkezik, kifejezetten a Silverlight, a HTML5 és a hardveres gyorsítás támogatását előtérbe helyezve. A nagyobb mobil készülékeken a hüvelykujjak számára kétoldalt elérhető speciális virtuális billentyűzet áll majd rendelkezésünkre, a fájlok között hagyományos módon, illetve a kezdőképernyőn is szereplő „Live Tiles” révén is válogathatunk, emellett hangsúlyt helyeznek a közösségi hálózatok könnyű elérésére.

Nem feledkeztek el a hagyományos készülékek tulajdonosairól sem, bár legtöbbször itt is az érintőképernyőt és annak előnyeit helyezték előtérbe, illusztrálva azt, hogy az új interfész laptopokon is gond nélkül megjelenik. A sajtó kérdésére tagadták, hogy mindössze egy új rétegről lenne szó, az interfész az operációs rendszer szerverrészeként, alapvető funkcióként jelenik meg, ez pedig a jövőben valószínűleg még hangsúlyosabb szerepet kap majd. Nagy előnyt jelent a könnyű átjárhatóság, amelynek révén hordozható készülékeinkkel minden korábbinál egyszerűbben csatlakozhatunk majd PC-inkhez, illetve szervereinkhez.

Az USB támogatása teljes mértékben megoldott, ez még az ARM chippel felszerelt megoldásokon sem jelent problémát. A táblák esetében 1024x768 pixel lesz a minimum, de az ajánlott felbontás 1366x768 pixel. A Microsoft az Office 365 csomagot a szoftver részévé teszi, ez mintegy integrált webszolgáltatásként szerepel majd, amitől nyilván a Chrome OS révén valami hasonlóra készülő Google kaphat vérszemet.

Pontos megjelenési időpont továbbra sincs, korábban ezt 2012 végére, illetve 2013 legelejére tették.

/SG.hu Hírlevél, 2011. június 6., *http://www.sg.hu*/

(SzP)

Takács Margit

Plakátok és leíró adataik

Egyre több olyan elektronikus archívum létezik, amelyekben a hagyományos szöveges dokumentumok mellett képi dokumentumok is megtalálhatók. A vizuális alkotások egy részét a plakátok alkotják, amelyek a különböző közgyűjtemények speciális dokumentumaiként vannak jelen. Mivel a plakátgyűjtemények használata elég nehézkes, ezért a cél az, hogy minél több plakátnak készüljön el a digitalizált változata. A digitalizált gyűjtemények használatához viszont nélkülözhetetlen a megfelelő leíró adatok alkalmazása. A tanulmány ismerteti a plakátok főbb jellemzőit, feldolgozási nehézségeit, és megpróbálja számba venni azokat az adatokat, amelyek alkalmasak a plakátok formai feltárására.

Bevezetés

Manapság az internetnek köszönhetően mindinkább előtérbe kerülnek a kevésbé hangsúlyos könyvtári dokumentumok (pl. apró- és kisnyomtatványok) és digitális változataik. Ennek egyrészt azért van jelentősége, mert találkozunk olyan kutatásokkal, amelyeknél nem elegendő csupán könyv- és/vagy folyóiratforrásokra támaszkodni, másrészt pedig javulhat ezeknek könyvtári dokumentumoknak a megítélése is.

Aprónyomtatványok a közgyűjteményekben

A könyvtári gyűjteményekben a hagyományos könyvtári anyagok mellett olyan speciális dokumentumtípusok is megtalálhatók, mint az aprónyomtatványok. Az aprónyomtatvány elnevezés az írásos vagy képi dokumentumok széles körének gyűjtőfogalma, amelybe az úgynevezett egyleveles művek (plakátok, röplapok, meghívók, gyászjelentések, ex librisek, metszetek, képeslapok és így tovább) tartoznak.

A nyomtatványoknak ez a típusa a közgyűjteményekben ritkán kapott önállóságot, legtöbbször csak egy-egy gyűjtemény részévé vált. A hagyományos könyvtári dokumentumokkal – könyvekkel, folyóiratokkal – ellentétben erre a dokumentumtípusra ritkábban fordítottak ugyanannyi figyelmet, és tartalmukat tekintve sem olyan népszerűek. Léteznek olyan előítéletek, amelyek szerint a kis terjedelmű, egy- vagy néhány lapos kiadványok, vékony füzetek eleve nem tartalmazhatnak fontos információkat, megjegyzésre, megőrzésre méltó tudásanyagot. Holott már *Sándor István* 1803-ban a *Magyar Könyvesház* című művében is felhívta a figyelmet arra, hogy "...az Apróság is néha nevezetes. El sem hinné az ember, miként oldódhatnak fel s világosíthatnak meg sok idő múlva az efféle megtartott s hátra talált Apróságokból a legnehezebb kérdések és kétkedések…" .[16]

A kis- és aprónyomtatványok többségének különleges könyvészeti és forrásértéke van. Kijelenthető, „hogy *a kisnyomtatványok forrásértéke és könyvtári jelentősége egyenes arányban nő a keletkezésük óta eltelt idővel.* Ezt részben a megjelenési példányszám általában alacsonyabb volta, és részben pedig az magyarázza, hogy a kisnyomtatványokban foglalt adatanyag máshol nem, vagy csak nehezen fellelhető.”[17] Sok esetben egyetlen ilyen kiadvány segíthet egy kutatás lezárásában, vagy fontos szerepet játszhat bizonyos kérdések megválaszolásában. Például egy halotti értesítő révén pontos születési, halálozási időpontot, vallási hovatartozást és egyéb fontos adatokat ismerhetünk meg.

Világszerte különféle közgyűjteményekben találkozhatunk ezzel a kiadványtípussal, amelyből az egyik legtöbbet kutatott és leggyakrabban kölcsönzött anyagok egyike a plakátanyag. A plakátok széles köre a kötelespéldány-szolgáltatásnak köszönhetően zömmel a nagy nemzeti könyvtárakat gazdagítja, de a gyűjtemény típusának megfelelően más közgyűjteményekben is fellelhető. Például az iparművészet követésre méltó remekei az iparművészeti gyűjteményekben vannak jelen, a kortörténeti dokumentumokat történeti, helytörténeti múzeumokban találjuk, a képzőművészeti gyűjteményekben pedig grafikai plakátok lelhetők fel.

A plakát

A mai értelembe vett plakáttal, falragasszal csak a betűnyomtatás megjelenése utáni időszakban találkozhatunk. Eleinte jórészt szöveges plakátok jelentek meg az utcákon, a későbbiekben ezek a szövegek képekkel egészültek ki. A grafikai plakátoknál az áttörést az jelentette, amikor a műfaj találkozott *Senefelder* találmányával, a litográfiával. A plakátműfaj meghonosodását, elterjedését tulajdonképpen a mindennapi élet szükségletei eredményezték.

A betűnyomtatás felfedezése utáni, tipográfiával készült korai szöveges hirdetmények elsősorban közérdekű tudnivalókról tájékoztatták a lakosságot. Így váltak ismertté a törvények, a közigazgatási intézkedések és a hadihirdetmények, de készültek árverési plakátok és toborzó hirdetések is. Majd szép lassan megjelentek az első kereskedelmi plakátok, először kisalakú röplapok formájában.[4]

A gyors és olcsóbb litográfiai eljárásnak köszönhetően napvilágot láttak a nagyvárosi utcákon a művészi igényességgel festett litografált falragaszok. Az új típusú képes műfaj először a kereskedelem, az ipar és a kultúra, majd később a politikai meggyőzés hatékony vizuális eszközévé vált. A múlt század végére a kereskedelmi plakátok kerültek túlsúlyba, és megjelentek az óriási multiplakátok. Ezeket azonban a legnagyobb jóindulattal sem lehet művészinek nevezni. Egyetlen céljuk a vevő becsábítása a boltokba, és a reklámozott termékek eladása. A választási ciklusokat leszámítva a plakátok másik két típusa – a kulturális és a politikai plakát – mára szinte teljesen eltűnt az utcákról.

A plakátok két fajtáját különböztetjük meg: a szöveges plakátot és a képes plakátot. Szöveges plakátoknál a tartalmazott írásnak van jelentősége (*1. ábra*), míg a grafikai plakátoknál a hangsúly nagyrészt az ábrázolt képen van (*2. ábra*), azonban a képet kiegészítő szöveg is fontos lehet.

A szöveges plakát rendszerint az egyik oldalán egy vagy több színnyomással előállított, nagyméretű falragasz nyomtatvány. A szöveges plakát legtöbbször pontos, precíz, részletekbe menő, sok információt tartalmazó, adatokban gazdag dokumentumtípus. Főként valamely hivatalos szerv vagy intézmény egyik legfontosabb tájékoztatási eszköze volt a település lakossága felé. Korabeli szerepe a szűkebb vagy tágabb közösségnek szóló tényközlés volt. Ezt a szerepet ma már leginkább más kommunikációs csatornák látják el, ezért is csökkent jelentősen a szöveges plakátok száma és szerepe. Főbb típusai a közigazgatási, választási, politikai felhívások, műsorközlő és ismertető, gazdasági és társadalmi eseményekről szólnak. Korszakról-korszakra egyre kevésbé voltak jelen a tiszta profilú szöveges plakátok, és gyakorta összemosódtak a grafikai plakátokkal; csökkenő jelenlétük ellenére szerepük ma is vitathatatlan. [14]

A szombathelyi megyei bíróság elnökétől
1956. évi I. t. a. 111. szám.

HIRDETMÉNY

Kihirdetem, hogy a Minisztertanács 1956. október 24-én megjelent rendeletével a

RÖGTÖNBÍRÁSKODÁST

a következő bűncselekményekre az ország egész területére elrendelte.

A rögtönítélő eljárás a következő bűncselekményekre terjed ki:

népköztársaság megdöntésére irányuló cselekmények: lázadás, lázadásra való felhívás, felhívás és szövetkezés (Btk. 1. §. pont);
gyilkosság és szándékos emberölés büntette (Btk. 349. és 351. pont);
gyújtogatás, robbantószerek tartása vagy ezek felhasználásával elkövetett bűncselekmények (Btk. 162., 163., 164. és 33. pontok);
a közveszélyű bűncselekmények: hatóság elleni erőszak (Btk. 93. és 96. pontok);
a magánosok elleni erőszak (Btk. 163. pont);
engedély nélküli fegyvertartás büntette (Btk. 34. pont).

Felhívok mindenkit, hogy a fent megjelölt büntettek elkövetésétől óvakodjék!

Figyelmeztetek mindenkit, hogy a büntetőbíráskodás alá tartozó olyan egyén, aki a rögtönbíráskodást elrendelő rendelet kihirdetése után az ország területén ily bűncselekményt követ el,

rögtönítélő eljárás alá kerül és halállal bűnhődik

Szombathely, 1956. október 25-én.

Kostyál Gusztáv s. k.
a megyei bíróság elnöke

1. ábra **Kostyál Gusztáv: Hirdetmény**

2. ábra **Pál György: Ünnepi Könyvhét**

A szöveges plakátokhoz hasonlóan a képes plakátoknak is csak az egyik oldalára nyomtatják az illusztrációt és a textust. Az így készült falragaszra a kép és a szöveg összhatása jellemző. A grafikai plakátok főleg kereskedelmi és/vagy kulturális céllal jöttek létre, de céltól függetlenül minden grafikai plakátra a figyelemfelkeltés és a tömör közlésmód a jellemző. Tartalma szerint megkülönböztetünk politikai, társadalmi célú, gazdasági és kulturális falragaszokat. Amíg régebben a művészi igényességgel megalkotott grafikai plakátok voltak jellemzők, addig ma ezek a falragaszok szinte eltűntek az utcákról, és helyüket a gigant és óriás plakátok vették át.

Akár szöveges, akár grafikai plakátról legyen szó, mindig célja van: az érdeklődés felkeltése, a tájékoztatás vagy a meggyőzés kép és/vagy szöveg segítségével. A plakátok képeiből és szövegéből a múlt eseményei mozaikszerűen rajzolódnak ki, ezért rajtuk keresztül megismerhetjük a társadalmi és politikai eseményeket, az ipar, a kereskedelem és a kulturális élet változásait. A grafikai plakátok a művészeti élet értékes dokumentumai, a vizuális kultúra részeként kultúrtörténeti, művészettörténeti, tartalmuknál fogva fontos kortörténeti dokumentumok is.

Plakátgyűjtemények

A különböző plakátarchívumokban foglalnak helyet azok a nyomtatott kommunikációs formák, amelyek történelmünk századainak politikai harcait, a forradalmak és ellenforradalmak híreit, eseményeit, rendeleteit közölték a tömeggel. Ebből következően egy-egy komolyabb plakátgyűjtemény nélkülözhetetlen forrása lehet a történeti, ipartörténeti, biográfiai, művészettörténeti, de más irányú kutatásoknak is.

A különböző plakátgyűjteményekben történő kutatások során azonban nehézségekbe ütközhetünk, mert nem biztos, hogy elegendő a mű címének és szerzőjének (ha tudunk róluk) ismerete, sok esetben szükség lehet még a plakáton látható kép megtekintésére is. Ezért előfordulhat, hogy egy releváns mű megtalálásához több plakátot is meg kell nézni, ami a plakátok tárolási és típusbeli sajátosságait tekintve gondot okozhat.

A digitális gyűjtemények megkönnyíthetik a plakátok keresését, ugyanis a technikai fejlődésnek köszönhetően lehetőség nyílt digitalizálásukra és elektronikus archívumokban való őrzésükre. Igaz, eleinte elsősorban könyveket, folyóiratokat tároló digitális könyvtárak jöttek létre, újabban szerencsére felismerték a közgyűjteményekben őrzött képi dokumentumok, illusztrációk jelentőségét is, ezért egyre több olyan adatbázis jelent és jelenik meg a hálón, amelyben képek és aprónyomtatványok digitalizált változataival találkozhatunk.

A metaadatok jelentősége

Az elektronikus archívumok működ(tet)éséhez nélkülözhetetlen a metaadatok használata, mert csak ezek segítségével valósulhat meg a digitális dokumentumok keresése.

A metaadatok tartalmat, minőséget, feltételt és más jellemzőket írnak le az adatokról. Magát a metaadat kifejezést eredetileg azokra a bibliográfiai leírási elemekre használták, amelyek célja az elektronikus információforrások besorolása volt. Azóta általános jelentése kiszélesedett, és magában foglalja valamennyi információforrás szabványos leíró információit, legyen a forrás digitális vagy nem digitális.

Metaadatszabványok létrehozására és alkalmazására az interneten hozzáférhető elektronikus tartalmak számának növekedése miatt van szükség, mivel ezek a szabványok tehetik eredményesebbé a tartalmak közötti tájékozódást. Minthogy a tudósok, kutatók és más használók körében folytatódik, és egyre növekszik a weben hozzáférhető információkra való hagyatkozás, a szabványos metaadatsémák az információkeresés lényeges alkotórészévé válnak. [6]

A metaadatok feladata a web indexeiben való keresés megkönnyítésén túl a hagyományos dokumentumok metaadatainak interneten történő megjelenítése is. A felhasználók ugyanis hajlamosak azt hinni, hogy ami nincs a weben, az nem is létezik, ezért emlékeztetni kell őket arra, hogy hatalmas mennyiségű kitűnő információforrás létezik a világhálón kívül is. [7]

Mivel a cél mindig az, hogy olyan metaadatsémát alkalmazzanak, amely a kutatás hatékony eszközévé válhat, ezért a grafikai plakátokat leíró metaadatrendszer meghatározásakor figyelembe kell venni, hogy a falragaszok egy olyan speciális dokumentumtípust képviselnek, amelyek leírhatók könyvtári dokumentumként is és a múzeumokban leginkább fellelhető vizuális dokumentumként is. Azaz metaadatrendszer szempontjából két oldalról lehet megközelíteni a falragaszokat: egyrészt mint

vizuális műveket, másrészt mint könyvtári dokumentumokat.

Dublin Core és VRA Core

A könyvtári világban a digitalizált dokumentumok leírására a Dublin Core (DC) metaadatrendszer használata terjedt el a leginkább, míg a vizuális dokumentumok (legyen az kép, szobor stb.) feldolgozására az USA-ban kialakított VRA (Visual Resources Association) Core metaadatrendszer a legalkalmasabb.

Digitalizált dokumentumok feldolgozására sokféle metaadatszabvány áll rendelkezésre, ennek ellenére a legelterjedtebb és a legtöbbet emlegetett szabvány a Dublin Core. A DC első 13 eleme 1995-ben jött létre, amelyeket a hálózaton lévő szöveges források leírására szántak. A DC azóta is folyamatosan változik, újabb és újabb elemekkel bővül. A 15 legfontosabb adatelemből ISO szabvány készült, amelyet már számos országban alkalmaznak. A DC elemkészletét később ún. minősítőkkel (qualifiers) egészítették ki, amelyek az egyes elemek jelentését pontosítják (pl. a dátum elemet minősíteni lehet a készítés, a publikálás vagy a módosítás dátumával), és aminek köszönhetően jobban alkalmazható az egyes könyvtári gyűjtemények feldolgozására is.

A DC-ral ellentétben a VRA Core elsősorban a vizuális alkotások leírására alkalmas metaadatszabvány. A VRA Core 4.0 adatbeviteli szabványt a *Vizuális Források Egyesülete* (*Visual Resources Association* = *VRA*) fejlesztette ki. Kialakították a vizuális dokumentumok leírására alkalmas metaadatok körét, és egy olyan sémát, amelynek köszönhetően ezeket az adatokat hierarchikus struktúrába lehet szervezni. A VRA Core 19 metaadatelemmel dolgozik és a hierarchikus rendszernek köszönhetően az elemek mindegyikének van valamilyen aleleme vagy attribútuma.

A digitalizált plakátok metaadatainak meghatározásánál figyelembe kell tehát venni, hogy a grafikai plakátok megközelíthetők művészeti oldalról is és könyvtári oldalról is, ezért úgy gondolom, hogy a két metaadatrendszer adataiból jöhet létre egy, a grafikai plakátok leírására alkalmas adatrendszer.

A plakátok formai feltárásának nehézségei

A plakátokat jellemző metaadatok meghatározása előtt először a leírásukra alkalmazható szabványokat, szabályzatokat és útmutatókat célszerű tanulmányozni. A plakátok formai feltárására (katalogizálására) nem született külön szabvány, viszont a hazai és a külföldi példák egyaránt azt mutatják, hogy a grafikus plakátok bibliográfiai adatainak rögzítésére a könyvek bibliográfiai leírását terjesztették ki. Ezen túlmenően pedig különböző útmutatók is rendelkezésre állnak a képek, a grafikus művek feldolgozására. A plakátok bibliográfiai leírására használható szabályzatok, útmutatók tehát a következők:

- MSZ 3424/1-1978 Bibliográfiai leírás. Könyvek
- Állóképek bibliográfiai leírása : útmutató / [összeáll. Varga Ildikó]. - Bp. : OSZK-KMK, 1981. - 33 p.
- Grafic materials : rules for describing : original items and historical collections / Elisabeth W. Betz. – Washington D.C. : LC, 1982. *http://www.loc.gov/rr/print/gm/GraMatWP8.pdf*

A felsorolt segédletek révén már kellő útmutatás áll rendelkezésre a grafikus plakátok formai feltárására. Azonban, mint minden más kiadványtípus feldolgozásánál, itt is találkozhatunk olyan adatokkal, amelyeknek értelmezése nehéz feladat. Ilyen lehet például a cím, a szerző és közreműködő, a kiadásjelzés, valamint a kiadó és nyomda meghatározása:

- A többi dokumentumtípushoz hasonlóan a plakátok katalogizálásánál is az egyik legfontosabb adatelem a *cím*, hiszen az ábrázolt képen kívül ennek az adatnak a segítségével válik beazonosíthatóvá a mű. Ugyanakkor ez az egyik legkérdésesebb adat is, mivel a falragaszoknak nincs külön címük. Ezt megoldandó, általános eljárássá vált, hogy a bibliográfiai leírásnál a plakáton olvasható szöveget írják le címként.
- A plakátokon csak elvétve szerepel *szerzőségi közlés*ként leírható adat. A szerzőségi funkció meghatározásánál a könyvekhez hasonló módon járhatunk el, miszerint a mű készítője a szellemi tartalom létrehozója, azaz az alkotó. A szerzőn kívül közreműködő is részt vehet a dokumentum szellemi tartalmának létrehozásában, de a létrehozóhoz képest alárendelt, illetve járulékos szerepe tölt be. A falragaszok esetében közreműködőként léphet fel például a szöveg megfogalmazója.
- A plakátok esetében a legritkábban megjelenő adat a *kiadásjelzés*, ami nem más, mint egy alkotás kiadását vagy állapotát jelölő szám vagy szöveg. A falragaszok általában csak egy kiadást érnek meg, azonban (mint mindenhol) itt is vannak kivételek. Ilyen kivétel például a *Faragó Géza* által alkotott Törleyt reklámozó plakát, amely több reprint kiadásban is megjelent (*3., 4. ábra*).

3. ábra **Faragó Géza: Törley. 1909**

4. ábra **Faragó Géza: Törley. 1986**

- Mivel a plakátok többsége publikált nyomtatványok körébe tartozó dokumentum, ezért rendelhetünk hozzájuk *megjelenési helyet*, *nyomdát* és/vagy *kiadót*. A plakátoknál a nyomdai és a kiadói tevékenység sokáig nem vált külön, így több olyan litografált falragasszal találkozhatunk, amelyeknek a nyomdája (nyomdásza) egyben a kiadója is volt. A nyomdai és a kiadói szerepek kettéválása a 19. században történt. A plakátok kiadója azonban sok esetben nem deríthető ki, mivel a falragaszokon általában csak a nyomda megnevezését tűntetik fel.

Ha ismerjük a feldolgozásnál felmerülő problémákat (pl. szabvány hiánya, címfelvétel módja stb.) és azok megoldásait, akkor már meghatározhatjuk, melyek azok az adatok, amelyeket a falragaszok bibliográfiai leírásánál szükséges megadnunk**.**

Plakátok metaadatai

A nyomtatott falragaszok leíró adatainak meghatározását követően már a digitalizált változat metaadatai is összeállíthatók. Annak érdekében, hogy ezek az adatok alkalmazhatók legyenek a digitalizált plakátok feldolgozására és keresésére, meg kell felelniük a „Bibliográfiai tételek funkcionális követelményei”-nek (Functional Requirements for Bibliographic Records = FRBR). [3]

1990-ben Stockholmban szemináriumot rendeztek, ahol a különböző célú felhasználás szempontjából tárgyalták a bibliográfiai rekord sajátosságait. A szeminárium határozatainak egyike a bibliográfiai rekord funkcionális követelményeinek kutatását tűzte ki célul. Az elkészült tanulmány egyik célja, hogy tisztán definiált fogalmakkal leírja azokat a funkciókat, amelyeket a bibliográfiai rekord betölt, a másik célja pedig, hogy megfogalmazzák az egyszerű nemzeti bibliográfiai rekord minimális adatelem-tartalmát. Ugyanis egy rekord nemcsak leíró elemeket tartalmaz, hanem hozzáférési pontokat (név, cím, tárgyszó stb.), egyéb „szerző” elemeket (osztályozási jelzet stb.) és az annotációt is. Így olyan szerkezetet hoz létre, ami tisztán, egyszerűen és pontosan értelmezi, hogy miről ad információt a bibliográfiai rekord, és milyen felhasználói igényeket kell a rekordnak kielégítenie. A kutatócsoport elemezte a bibliográfiai adatokkal kapcsolatos entitásokat, meghatározta attribútumaikat és kapcsolataikat.

A digitalizált plakátok leíró adatainak definiálásánál egyaránt figyelembe kell venni az FRBR-t, a Dublin Core-t, a VRA Core-t és a plakátok leírására alkalmazható szabványokat, útmutatókat. Így kialakítható a digitalizált falragaszokat meghatározó adatok köre (1-3. ábra).

Formailag is és a bibliográfiai leírás szempontjából is megkülönböztethető a plakát (*mű*), a plakátról készült *kép* (pl. digitalizált plakát) és a falragaszok egy – bizonyos szempont szerint összeállított – csoportja (*gyűjtemény*). Az első ábrán a digitalizált

plakátok leírására alkalmazható adatok szerepelnek két részre osztva aszerint, hogy a digitalizált műre vonatkoznak vagy az eredeti plakátra. A két csoport nem különíthető el teljesen egymástól, mivel az egyes adatok között lehetnek átfedések. A digitalizált plakát címe például megegyezhet az eredeti mű címével annak ellenére, hogy a „kép” címe tulajdonképpen a fájl neve. Hasonló átfedés lehet a szerzőségi közlésben, ugyanis a digitalizált dokumentumnál a közreműködőként kerül felvételre a nyomtatott plakát szerzője. A metaadatok többsége azonban különböző adatok meghatározására szolgál. A hozzáférhetőség mint metaadat jelölheti azt, hogy a digitalizált plakát interneten bárki számára elérhető, vagy azt, hogy csak belső hálózaton keresztül nézhető meg. Az eredeti mű esetében pedig jelölheti azt, hogy helyben használat lehetséges, de azt is, hogy csupán a falragaszról készült kép megtekintésére van lehetőség. A felsorolt metaadatok között van olyan, amely ritkábban kerül használatra, bár komoly jelentősége lehet. Ilyen adat a polaritás, vagy a generáció: a polaritásnál lehet rögzíteni azt a tényt, hogy az eredetihez képest milyen színeltérések vannak, a generációnál pedig azt, hogy a digitalizált kép magáról a műről készült, vagy egy másik a képről, amely a művet tartalmazza.

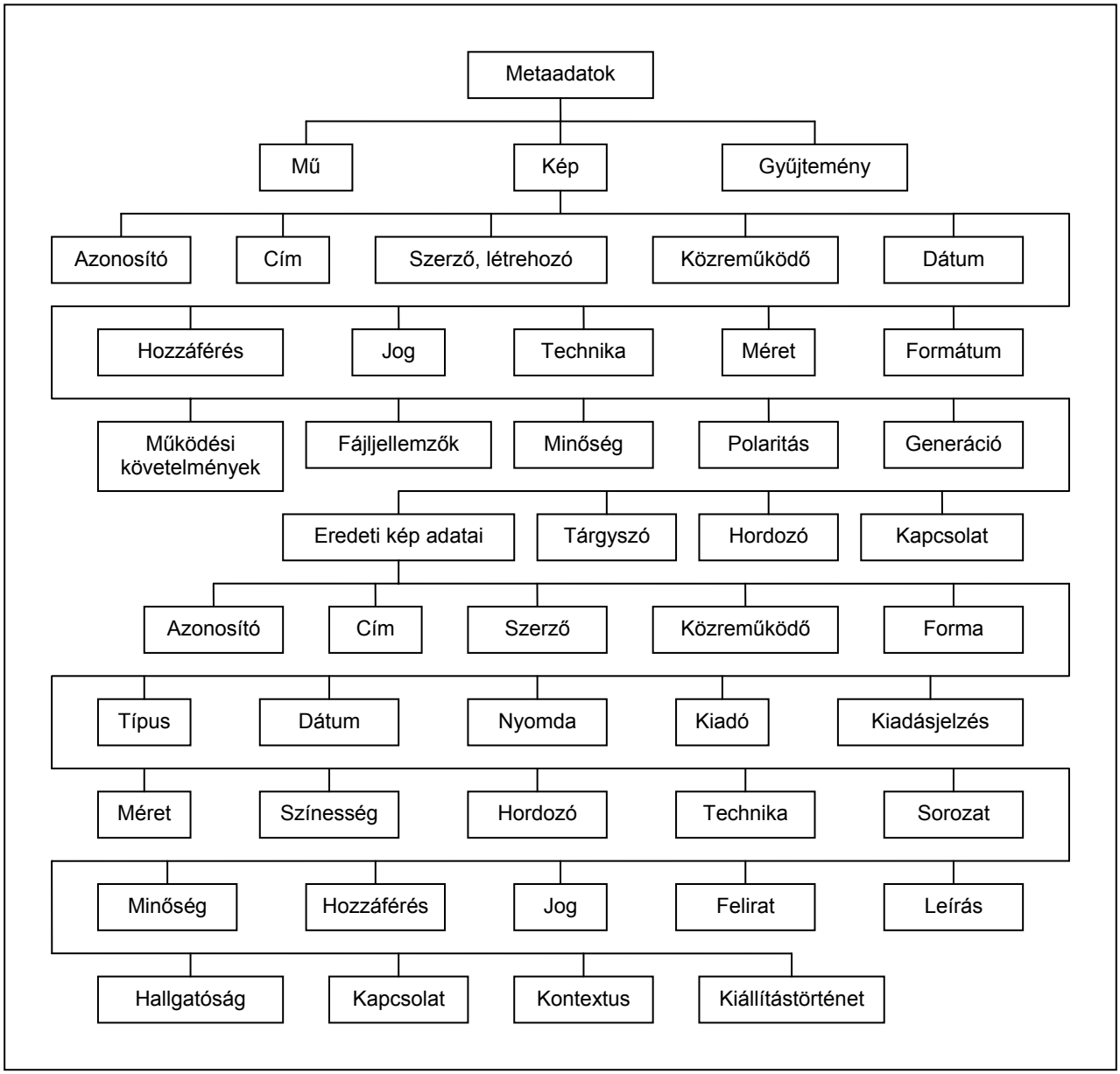

5. ábra **Digitalizált plakátok fő metaadatai**

Vannak olyan metaadatok, amelyeknél szükség van alelemek és attribútumok használatára. Mivel a tanulmány nem hivatott bemutatni az összes metaadatot és azok alelemeit, attribútumait, ezért csak két fontosabb adat esetében bocsátkozom részletekbe. Az első adat a cím, amely két attribútummal (nyelv, típus) rendelkezik (*6. ábra*). A nyelv attribútum sok metaadatrendszerben külön metaadatként van jelen, de ennél a dokumentumtípusnál a nyelviségnek nincs olyan nagy jelentősége, hogy külön elemként kerüljön felvételre. A grafikus plakát ugyanis nem tartalmaz túl sok szöveget, és a megértése nem feltétlenül van a textushoz kötve (értelmet nyerhet szöveg nélkül is). A másik attribútum a típus, amellyel azt lehet jelölni, hogy a cím melyik fajtája került felvételre. Mivel egy műnek több címtípusa lehet, ezért a cím elem ismételhető.

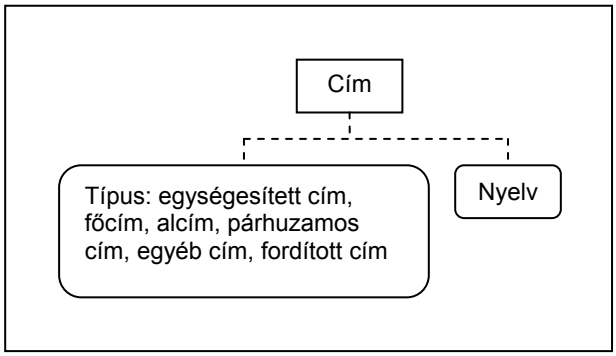

6. ábra **A cím metaadat attribútumai**

A második metaadat, amely kicsit bővebben kerül bemutatásra, az a szerző (*7. ábra*). Ennél az elemnél négy alelemet lehet megkülönböztetni, amelyekhez egy-egy típus attribútum tartozik. A név alelem segítségével fel lehet venni személynevet, családnevet és testületi nevet. A név mellett kiegészítő adatként szerepelhet a születési vagy halálozási dátum. A névhez kapcsolódhatnak még egyéb titulusok vagy szavak, amelyek vonatkozhatnak a szerző foglalkozására, vallási vagy nemesi címére stb. Az egyéb megnevezések alelemben pedig lehetőség van egy személy/testület possessori megjelölésére, testület esetében a testület székhelyének a feltüntetésére, továbbá lehetőség van annak megjegyzésére is, hogy egy adott egyén milyen szerepet játszott a mű létrejöttében.

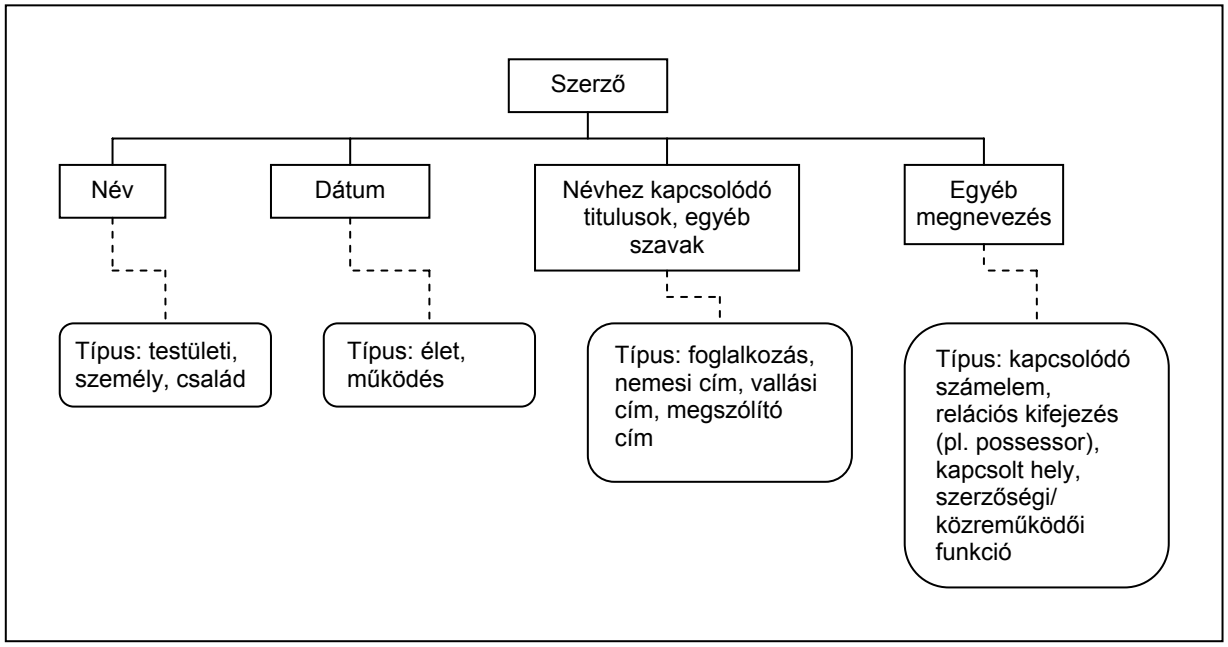

7. ábra **A „szerző” metaadathoz tartozó alelemek és attribútumok**

Az 1955-ös ünnepi könyvhét plakátjának feldolgozása a felsorolt metaadatokkal:

```
<kép>
 <azonosító típus=”hozzáférési cím”>
  http://hdl.handle.net/2437/89705
 </azonosító>
 <cím>Ünnepi Könyvhét 1955</cím>
  <közreműködő>
   <név típus=”személy”>Pál György</név>
   <kapcsolódó titulus típus=”foglalkozás”>grafikus</kapcsolódó
    titulus>
 </közreműködő>
 <dátum típus=”közzététel”>2009</dátum>
 <formátum>Adobe PDF</formátum>
 <méret>31,9 MB</méret>
 <hozzáférés>Hozzáférhető</hozzáférés>
 <tárgyszó>Állami Hirdető Vállalat (Budapest)</
  tárgyszó>
 <tárgyszó>Földművesszövetkezet (üzletlánc)</
  tárgyszó>
 <tárgyszó>Plakátok Magyarország</tárgyszó>
 <tárgyszó>Posters Hungary/tárgyszó>
 <tárgyszó>reklám</tárgyszó>
 <tárgyszó>rendezvény</tárgyszó>
 <tárgyszó>könyv</tárgyszó>
 <eredeti kép>
   <cím típus=”főcím” nyelv=”magyar”>Ünnepi
    Könyvhét</cím>
   <cím típus=”alcím” nyelv=”magyar”>1955 június 5-12 ig.</cím>
   <szerző>
     <név típus=”személy”>Pál György</név>
     <kapcsolódó titulus típus=”foglalkozás”>
      grafikus</kapcsolódó titulus>
   </szerző>
   <közreműködő>
     <név típus=”testület”>[Állami Hirdető Vállalat]</név>
   </közreműködő>
   <forma>Vizuális dokumentum</forma>
   <kiadó>
     <hely>[Budapest]</hely>
     <név típus=”személy”>[Sörtély János]</név>
   </kiadó>
   <nyomda>
     <hely>[Budapest]</hely>
     <név típus=”testület”>Állami Nyomda</név>
   </nyomda>
   <dátum típus=”megjelenés”>1955</dátum>
   <típus>grafikai plakát</típus>
   <méret>70x50 cm</méret>
   <színesség>grafikus, színes</színesség>
   <leírás>A kép előterében egy népviseletben lévő fiatal nő és egy kalapos férfi olvasnak közösen egy könyvet. A háttérben, a Földművesszövetkezet felirat alatt könyvet árusítanak.</leírás>
  <hozzáférés>
    <hozzáférés korlátai>Kutatók számára</
     hozzáférés korlátai>
    <hozzáférés feltétele>igény előre jelzése</
     hozzáférés feltétele>
 </eredeti kép>
</kép>
```

A kialakított metaadatoknak meg kell felelniük az FRBR követelményeinek, mivel ez teszi lehetővé a plakátok megfelelő kereshetőségét és biztos megtalálását. Másfelől ezeknek az adatoknak más metaadatrendszer adataival is megfeleltethetőnek kell lenniük, mivel – a MARC formátumokhoz hasonlóan – a különböző könyvtárak különböző metaadatrendszereket használhatnak. Ezeken túlmenően a cél az, hogy ezek az adatok a szöveges plakátokra és a más aprónyomtatványokra is kiterjeszthetők legyenek.

Összegzés

Mivel a plakátok hozzájárulhatnak a társadalmi és politikai események, az ipar, a kereskedelem és a kulturális élet változásainak megismeréséhez, ezért feltárásuk épp olyan fontos lehet, mint a hagyományos könyvtári dokumentumoké. A falragaszok formai feltárásához, és kereshetőségéhez szükség van az őket leíró adatok meghatározására. Ezekkel már bibliográfiailag leírhatók a grafikai plakátok vagy digitalizált változataik.

Irodalom

[1] VARGA Ildikó (összeáll.): Állóképek bibliográfiai leírása : útmutató. Budapest, OSZK-KMK, 1981. 33 p. ISBN 963 201 118 X

[2] BAKOS Klára: 10x10 év az utcán: a magyar plakátművészet története, 1890–1990. Budapest, Corvina, 2007. 204 p. ISBN 978 963 13 5672 4

[3] A Bibliográfiai Tételek Funkcionális Követelményei. *http://www.oszk.hu/hun/szakmai/frbr/frbr.pdf* [2011. április 5.]

[4] CSEH Mária: Az utca művészete: képes plakátok Benczúr Gyulától Konecsni Györgyig. = Cseh Mária (szerk.): A nemzeti könyvtár kisnyomtatványtára. Budapest, Osiris, 2002. p. 12–35.

[5] A Dublin Core honlapja. *http://dublincore.org/* [2011. április 5.]

[6] EL-SHERBINI, Magda – KLIM, George: Metaadatok és katalogizálási gyakorlatok. = TMT, 53. köt. 2. sz. 2006. p. 77–88. *http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4306&issue_id=469* [2011. április 5.]

[7] GŐZ Ágnes: Az Interneten elérhető információforrások katalogizálása. = TMT, 45. köt. 8/9. sz. 1998. p. 315–330. *http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2018&issue_id=3* [2011. április 5.]

[8] BETZ Elisabeth W.: Grafic materials: rules for describing : original items and historical collections. Washington D.C., LC, 1982. 174 p. *http://www.loc.gov/rr/print/gm/GraMatWP8.pdf* [2011. április 5.]

[9] Magyar Plakát Ház. *http://kanizsaikultura.hu/plakat* [2011. április 5.]

[10] MÉHES Zs. I.: Üzenet a falakon : a művészi plakát mint kommunikációs eszköz. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola, 2007. 73 p.

[11] MSZ 3424/1-1978 Bibliográfiai leírás. Könyvek

[12] MSZ ISO 15836. Információ és dokumentáció. A Dublin Core metaadat elemkészlet

[13] NÉMETH Mária: Aprónyomtatványok az Országos Széchényi Könyvtárban 1918–1944. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1984–1985. p. 205–234.

[14] Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtár. *http://www.oszk.hu/index_hu.htm* [2011. április 5.]

[15] POGÁNY György: Különgyűjtemények. = HORVÁTH Tibor – PAPP István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 3. Budapest, Osiris, 2003. p. 194–195.

[16] SÁNDOR István: *Magyar Könyvesház.* Győr, 1803. Bevezető

[17] TÓTH András: Kisnyomtatványok az Egyetemi Könyvtárban. = Magyar könyvszemle, 84. köt. 2. sz. 1968. p. 210–214.

[18] VRA Core honlapja. *http://www.vraweb.org/projects/vracore4/* [2011. április 5.]

Beérkezett: 2011. IV. 5-én.

Takács Margit
a Debreceni Egyetem Informatikai Kar Könyvtárinformatikai Tanszék munkatársa.
E-mail: *takacs.margit@inf.unideb.hu*

Megalakult a Magyar Nemzeti Digitális Archívum

Megalakult a *Magyar Nemzeti Digitális Archívum* (*MaNDA*), amelynek legfontosabb feladata az lesz, hogy a magyar kultúrkincs valamennyi alkotását digitális formában rögzítse és egy központi felületen elérhetővé tegye.

Miután az *Országgyűlés* elfogadta a filmtörvény és a múzeumi törvény módosítását, létrejöhet a Magyar Nemzeti Filmarchívum átalakulásával a MaNDA, teljes nevén *Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet*.

Szőcs Géza, a *Nemzeti Erőforrás Minisztérium* kultúráért felelős államtitkára kiemelte, az elmúlt években a hazai közgyűjtemények jelentős mennyiségű kulturális tartalmat digitalizáltak állami támogatásból, a dokumentumok többsége azonban jelenleg a nagyközönség számára elérhetetlen, zárt rendszerekben található, melyek ráadásul többnyire nem is kompatibilisek egymással. A MaNDA feladata ezért az lesz, hogy ezeket a tartalmakat egy gazdag és szórakoztatva informáló központi felületen keresztül elérhetővé tegye, tárolja, és a frissen keletkező vagy még nem rögzített alkotásokat digitalizálja. A jogdíjakkal nem terhelt művek esetén a hozzáférés ingyenes lesz, a többi tartalomnál pedig lehetőség nyílik majd az online fizetésre.

Fontos feladat lesz, hogy a közös európai kulturális adatbázisba, az Europeanába is minél több magyar tartalom kerüljön fel, hiszen a jelenleg ott található 14 millió dokumentumnak csak 9 ezreléke magyar. Mint a főigazgatói pályázat kiírásáig a MaNDÁ-t miniszteri biztosként irányító *Lovas Lajos*, a *NEFMI Digitális Archívum Főosztály*ának vezetője elmondta, a központi internetes felület béta-verziója 2011 második félévében készül el.

Elmondása szerint a MaNDA-projekt első lépése egy nemzeti digitális kataszter létrehozása, majd egy intelligens metaadat-kereső kifejlesztése, amely képes lesz a különböző adatbázisokban keresni, és a találatokat a központi felületen megjeleníteni. A MaNDA a jövőben módszertani központként is működik, így létrejönnek majd a digitalizáció egységes sztenderdjei.

/SG.hu Hírlevél, 2011. június 9., *http://www.sg.hu*/

(SzP)

Dávid Adrienne – Kőrös Kata

Adattármustra. Képgyűjtemények 2.

A sorozat egyes számaiban független szakemberek értékelik a magyar nyelvű internet könyvtári szempontból fontos tartalomszolgáltatásait megadott szempontok szerint; ez alkalommal ismét a képarchívumokat. A bírálatok a használók számára fontos kezelőfelülettel, keresőrendszerrel, tartalommal és metaadatokkal foglalkoznak. Az értékelések egyrészt segítséget nyújtanak a rendszerek minél eredményesebb használatához, másrészt felhívják a fejlesztők és karbantartók figyelmét a szolgáltatás hiányosságaira, a jövőbeli minőségi javítások érdekében.

MTI Fotómozaik 1938–2006

Honlap: *http://foto.mti.hu*
E-mail: *archivum@mti.hu*
Fenntartó: Magyar Távirati Iroda nonprofit Zrt.
Értékelés dátuma: 2011. március 5.
Értékelő: Dávid Adrienne

Általános értékelés

A *Magyar Távirati Iroda Fotóarchívuma* Közép-Európa egyik legnagyobb és legjelentősebb fényképgyűjteménye, amely mintegy egymillió, szöveges adatokkal ellátott digitális felvételt és több mint 13 millió hagyományos fotót tartalmaz. *Fotómozaik 1938–2006* nevű hálózati szolgáltatásuk ebből az egyedülálló gyűjteményből nyújt reprezentatív válogatást, ami jelenleg közel 70 ezer, az 1938 és 2006 közötti időszakból származó digitális képet jelent (a teljes gyűjtemény is elérhető a *fotobank.mti.hu* oldalon, de kizárólag az MTI előfizetői számára). „A Magyar Távirati Iroda (MTI) történelmi fotóarchívuma egy részének értékmentő és széles körű felhasználást elősegítő digitalizálása" című projektnek, valamint az EGT/Norvég finanszírozási mechanizmusok program keretében a *Nemzeti Fejlesztési Ügynökség*nek köszönhetően az adatbázis folyamatosan bővül, a gyűjteményt további 40 ezer fotóval kívánják gyarapítani a közeljövőben.

Az oldal tesztelése során tapasztalt hiányosságok:

1. *Egynyelvű felület.* A gyűjtemény kizárólag magyar nyelven érhető el. A szolgáltatás hatékonyságát és a külföldi felhasználók számát, ezzel az egész oldal látogatottságát, forgalmát nagy mértékben növelné, ha az adatbázis legalább angol nyelven is elérhető és használható lenne. Annál is inkább fontos volna a többnyelvűség, mivel hírügynökségi fotókról van szó, tehát gyaníthatóan külföldi érdeklődésre is számot tarthat a képanyag.
2. *Hiányoznak bizonyos közösségi és kényelmi funkciók.* Bár mindenképpen üdvözlendő az a lehetőség, hogy a felhasználók megoszthatják információikat azokkal a képekkel kapcsolatban, amelyekről a Fotóarchívum kevés adattal rendelkezik, úgy gondolom, ma már alapkövetelmény, hogy egy modern webes szolgáltatás biztosítsa a *kapcsolatot a közösségi oldalakkal* (Facebook, Twitter. iWiW stb.), lehetővé tegye a megosztást, beágyazást, akár ezeken az oldalakon, akár saját blogban, vagy például *képeslapküldő szolgáltatás* segítségével. Lehetőséget nyújthatna *Kedvencek* mappa összeállítására, továbbá *Vendégkönyv*vel tenné lehetővé, hogy a látogatók megoszthassák gondolataikat nemcsak a szerkesztőkkel, de a többi felhasználóval is. További kényelmi funkciót jelentene a *keresőkérdések elmentésének lehetősége* is.
3. *Kis méretű, alacsony felbontású képek.* Az adatbázis legtöbb képe viszonylag kis méretben és kis felbontással érhető el. Ez alól kivételt képeznek azok a feltáratlan fotók, amelyeknek több információval való ellátásához a látogatók segítségét kérik. Úgy gondolom, érdemes lenne valamennyi képet ezekhez a fotókhoz hasonlóan, valamivel nagyobb méretben is elérhetővé tenni. Ez nemcsak a felhasználók számára jelentene többletszolgáltatást, hanem így az oldal fotóinak egységes megjelenítése is megvalósulhatna.
4. *A szolgáltatás nem akadálymentes.* A fogyatékkal élők (vakok, illetve gyengén látók) számára

nem nyújt segítséget a könnyebb tájékozódáshoz, informálódáshoz és a használathoz.

Összefoglalva: A Magyar Távirati Iroda Fotóarchívumának *Fotómozaik 1938–2006* nevű szolgáltatása egyedülálló történeti gyűjtemény, az elmúlt 80 év hazai és külhoni történéseinek páratlanul gazdag dokumentumtára. Olyan fontos és megbízható képi hírforrás, amely méltán számíthat nemcsak hazai, de nemzetközi érdeklődésre is. A pontos és korrekt, hírszerű leíró adatokkal ellátott fényképgyűjtemény kellően feltárt, több irányból visszakereshető. A szolgáltatás weboldala felhasználóbarát, könnyen kezelhető, ráadásul szinte egyedülálló kezdeményezésként a felhasználókat is bevonja a tartalom szerkesztésébe azáltal, hogy segítségüket kéri a feltáratlan fotókkal kapcsolatos információk megosztásában. Azonban néhány ponton további fejlesztésekre lenne szükség, elsősorban a többnyelvű felület megteremtésében, a közösségi és kényelmi funkciók bővítésében, továbbá érdemes lenne elgondolkodniuk annak lehetőségén, hogy a fotókat valamivel nagyobb méretben, az egész szolgáltatásra vonatkozóan egységesen lehessen megjeleníteni.

Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

- A szolgáltatás külsejében harmonizál a Magyar Távirati Iroda többi weboldalával, egységes megjelenést nyújtva az intézmény internetes felületeinek *(1. ábra)*. Logikus, egyszerű felépítésű oldalain a kék szín világosabb árnyalatai dominálnak, az összhatás harmonikus. A címoldalon bal oldalt az egyes témaköröket reprezentáló kisebb méretű fotókat, valamint a keresés/böngészés eszközeit, a jobb oldalon pedig egy Flash-alkal-

1. ábra **A szolgálatás címoldala**

mazás segítségével megjelenített nagyobb méretű, néhány másodpercenként változó diavetítést láthatunk, azokba a fotókba nyújtva betekintést, amelyeknek a feltárásához a felhasználók segítségét kérik. Felül, közvetlenül a szolgáltatás nevét és az MTI-logót tartalmazó fejléc alatt találjuk az adatbázis menüpontjait. Már a címoldalon felhívják a figyelmünket arra, hogy Internet Explorer 6.0 és annál korábbi böngészőkkel az archívum csak korlátozottan használható.

- A menüpontok közül az első kettő tulajdonképpen ugrópont. Az első az MTI főoldalára, az *mti.hu*-ra navigálja a látogatót, míg a második a *Fotómozaik* címoldalához vezet. *Az adatbázisról*, a *Képvásárlás*, és a *Súgó* menüpontok felugró ablakban nyílnak meg, tehát ezeket mindenképp engedélyeznünk kell a böngészőnk beállításainál. *Az adatbázisról* menüpont átfogó bemutatást nyújt magáról a projektről, a gyűjtemény összetételéről, a rendezés szempontjairól. A *Képvásárlás* menü közvetlenül egy levelezőklienshez irányít – választhatunk a Microsoft Office Outlook, a Yahoo! Mail és a Gmail közül –, a címmezőben megjelenítve a vásárlás ügyében illetékes kapcsolattartó e-mail címét, azonban magáról a vásárlás menetéről, a feltételekről, az árakról a szolgáltatás sehol sem nyújt tájékoztatást, vagyis vásárlás szándéka esetén az egyetlen lehetőségünk, ha e-mailben érdeklődünk a részletekről. A *Súgó* a kereső használatában nyújt segítséget. A *Fórum* menü azokhoz a képekhez kapcsolódik, amelyeknek feltárásához a szolgáltatás fenntartói a felhasználók segítségét kérik. Minden egyes kép egy-egy önálló fórumtémát képvisel, melyekhez regisztráció, illetve bejelentkezés után lehet hozzászólni. A regisztrációhoz minimális adatok szükségesek (felhasználónév, jelszó és e-mail cím kötelező, illetve megadható még a városnév is), és úgy tűnik, egyedül a fórumokhoz való hozzászólásokhoz van erre szükség. A beírt hozzászólás moderátori jóváhagyást követően jelenik meg az oldalon. A *Fórum* felületén a fejlécben a *Fotómozaik 2001–2005* név jelenik meg, de sehol nem találtam rá magyarázatot, hogy miért ez az időintervallum szerepel itt, hiszen a képek szemmel láthatólag korábbiak.
- A szolgáltatás fenntartójáról részletes információkat nyújt a főoldal alján található *Impresszum*, míg az *Üzenet a szerkesztőnek* link a *Képvásárlás* menüpontnál ismertetett módon, e-mailen keresztül kínál kapcsolatot a szerkesztőséggel. A *Felhasználási feltételek* menüpont részletesen kitér a felhasználás törvényi szabályozásának ismertetésére, illetve a szabad felhasználás ismérveire. Egyéb célú felhasználás esetén az MTI Zrt. engedélye szükséges, a kapcsolatfelvételhez egy e-mail címet is megadtak.
- A keresés, böngészés találati listájában maximum 120 pixel széles bélyegképeket találunk. A teljes méretű megjelenítés legfeljebb 350 pixel szélességű, 72 DPI felbontású képek formájában történik, amelyek vízjellel védettek. A fotók mellett leíró adatok segítik a további informálódást. A teljes méretű fotó alatt olvashatjuk, hogy a nagy felbontású, vízjelmentes verzió megvásárolható, a kép azonosítószámára hivatkozva, az ott található e-mail címen.

Keresőfunkciók, találatok

- A keresés felülete a nyitólapon érhető el. Nincs külön egyszerű és összetett kereső, a mezők kitöltésétől függ, hogy éppen milyen keresési, illetve böngészési funkciót alkalmazunk.
- A keresőmotor a *címadat*ban, az *ismertető szöveg*ben, a *kulcsszavak* között, valamint a *fotós neve* mezőkben keres. A *szabadszöveges keresőmezőbe* több szót is beírhatunk, a szavak közé beiktatott szóközök AND logikai operátorként funkcionálnak. Az OR, illetve a NOT logikai operátorok alkalmazására sajnos nincs lehetőségünk. Kifejezésre való keresés esetén a beírt szavakat idézőjelbe kell tennünk. Használhatunk ún. „joker” karaktereket is. A * jel csonkolás céljára használható, a szó elején vagy végén helyezhetjük el. A ? karakter helyettesítésre szolgál, a helyén bármilyen betű állhat. A kereső a kis- és nagybetűk, valamint az ékezetes betűpárok között nem tesz különbséget. Parancsnyelvi keresésre nincsen mód. Keresőkérdésünket nem őrzi meg a rendszer, és elmenteni sem lehet.
- Találati listánk szűkítésére már a keresés elindítása előtt módunk nyílik. Az *Időtáv* segítségével dátum szerinti szűrésre van lehetőség. A két adatmező kitöltésével meghatározhatjuk azt az időintervallumot, amelyben a keresésünket értelmeztetni szeretnénk. Mindenképpen két adatot kell megadni, vagyis pontos dátumra közvetlenül nem tudunk rákeresni. A mezők melletti naptárikonok nyújtanak segítséget a dátumok kiválasztásában, ha előbb bekapcsoljuk a „szűrés dátum szerint” opciót. A dátumokat közvetlenül is beírhatjuk, ügyelve arra, hogy a két adat között maximum 40 év különbség legyen, ahogy erre egy *tooltip* is emlékeztet. Szűrhetünk *téma* szerint is, a nyolc, előre definiált témakategóriából a megfelelőt kipipálva. A következő kategóriák állnak rendelkezésünkre: *Életképek, Kultúra, Természet, Gazdaság, Tájak, Színes-érdekes, Sport* és *Politika.* A témakörök közül tetszés szerinti szá-

mú kategória – akár az összes is – be lehet jelölve.

- *Böngészni* úgy lehet, ha nem írunk be semmit a keresőmezőbe. Érdemes azonban időintervallum vagy téma szerint szűkíteni, mert a *találati lista* maximum 1000 tételt jelenít meg, valamint a lista további szűkítésére a keresés lefuttatása után már nincsen mód. Böngészni a *tárgyszavak* segítségével is lehet. Az adatbázisban *címke*ként megnevezett tárgyszavak közül bármelyikre kattintva az összes olyan képet lekeresi a rendszer, amelynek kódszavai között a kiválasztott címke szerepel, azonban vigyázni kell, mert ha címkét választunk, akkor az új keresésként hajtódik végre, a korábbi keresésünk pedig elveszik.
- A keresés vagy böngészés eredményeként létrejövő *találati lista (2. ábra)* megjelenítését többféle módon befolyásolhatjuk. Egyrészt meghatározhatjuk, hogy egyszerre hány találat jelenjen meg egy oldalon. Összesen kilencféle, előre meghatározott elrendezés közül választhatunk, minimum 4, maximum 36 találat megjelenítésével oldalanként. Ha a listánk többoldalas, az előre-hátra lapozáson túl konkrét oldalra, illetve a legelső és a legutolsó oldalra is közvetlenül eljuthatunk. Módunk nyílik arra is, hogy meghatározzuk, hogy a listázást az időrend szerint a legfrissebb, vagy a legrégebbi dokumentumokkal kezdje. Ez a sokféle lehetőség nagyfokú segítséget nyújt a találatok gyors és hatékony áttekintésében.

2. ábra **Találati lista**

Tartalom, minőség

- Úgy gondolom, a gyűjtemény legnagyobb értékét az adja, hogy az MTI mint *általános hírügynökség* áll a szolgáltatás mögött, amely e jellegéből adódóan az élet szinte minden területéről (külpolitika, belpolitika, gazdaság, kultúra, sport stb.) gyűjti a híreket, ennek megfelelően a fotóarchívum anyaga is rendkívül színes, gazdag összetételű. A hírügynökségi háttér másrészről egyúttal nagyfokú hitelességet is jelent, egyfajta bizonyosságot arra nézve, hogy a kép és a hozzá tartozó információk a valóságot tükrözik.
- A már említett nyolc témakategória ezt a rendkívül gazdag és összetett gyűjteményt igyekszik tematikusan rendszerezni. Az *Életképek* csoport a mindennapokba enged bepillantást. A *Kultúra* rovatban a híresség portréitól kezdve a kiállításokon át, a színházi bemutatókról szóló képek között böngészhetünk. A *Természet* témakörén belül gyönyörű tájakról és különleges állatokról készült felvételeket találunk. A *Gazdaság* rovatban az ipar, a közlekedés, a mezőgazdaság állapotának változásait követhetjük nyomon. A *Tájak* kategóriában Magyarország és a világ néhány szép tájáról és városáról találunk fényképeket. A *Színes-érdekes* témakörben a fotóriporterek által elkapott érdekes, egyedi felvételeket találjuk, míg a *Sport* rovat izgalmas összeállítást kínál sportesemények, versenyek érdekes pillanataiból. A *Politika* témacsoport pedig a hazai és a külhoni politikai, társadalmi élet jelentősebb eseményein készült sajtófotókból ad bő válogatást.
- A szolgáltatás weboldalán található információk szerint a gyűjtemény bővülése, a dokumentumok feldolgozása és digitalizálása folyamatos, az MTI Fotóarchívumának állagmegóvási célú digitalizálási folyamataival párhuzamosan. Nem találtam nyomát az oldalon annak, hogy a fotóarchívum bármilyen más nemzeti, vagy akár nemzetközi információs rendszerhez, adatbázishoz kapcsolódna, azokba adatokat szolgáltatna, de valószínűnek tartom, hogy az MTI a vele szerződésben álló hírügynökségeknek képanyagot is szolgáltat, így elképzelhető, hogy az ebben az adatbázisban tárolt fotók és a hozzájuk tartozó szöveges információk más hírügynökségek weboldalain, adatbázisaiban is előfordulhatnak, felbukkanhatnak.
- A fotók teljes méretű megjelenítése maximum 350 pixel szélességű, 72 DPI felbontású képek formájában történik, amelyeket vízjel is véd. Tekintve, hogy a fotóarchívum elsősorban üzleti célokat szolgál, ilyen felhasználás esetében ez a méret és minőség alapvetően elegendő is volna, hiszen alkalmas arra, hogy a megrendeléshez szükséges képi információt visszaadja, azonban úgy gondolom, hogy egy némileg nagyobb méretben való rendelkezésre bocsátás sem menne az üzleti célok kárára, ugyanakkor nagyban segítené az egyéni felhasználást, az oktatási-kutatási és kulturális célokat szolgáló ismeretközvetítést.

Metaadatok, bibliográfiai információk

- Egy rekord megjelenítésekor a kép mellett találjuk a rá vonatkozó *leíró adatok*at *(3. ábra).* Az informatív cím alatt rövid, hír jellegű leírás szerepel, amely a képre vonatkozó összes fontos információt tartalmazza. A leírás alatt, kék színnel jelölve tárgyszavakat találunk, amelyeket az adatbázis súgója *címke*ként aposztrofál. Természetesen ezek a szavak nem valamiféle kötött, könyvtári igényességű tárgyszórendszerből származnak, hanem szabad kulcsszavak, amelyek rugalmasan tükrözik ennek a rendkívül vegyes összetételű gyűjteménynek a tartalomra vonatkozó ismérveit. A címkék meghatározásakor rendkívül precízek és kreatívak voltak a feldolgozók, szemmel láthatólag az volt a cél, hogy minél pontosabban írják körül az adott fotó témáját, hogy az minél könnyebben, minél több irányból visszakereshető legyen. A tárgyszavak azonban összetételükben leginkább a felhasználók általi címkézésre emlékeztetnek.
- A szolgáltatás egyik érdekessége és fontos pozitívuma a *felhasználók bevonása a feltárásba*. Mint ismertetőjükben írják, a Fotóarchívumban számos olyan felvétel található, amelynek szereplői, helyszínei, eseményei a feldolgozók számára ismeretlenek, ezért szívesen fogadják a széles nagyközönség segítségét, ha információkkal rendelkeznek a képek tartalmát illetően. A közös feltárás azonban a kereshető gyűjteménytől elkülönítetten, a *Fórum* menüpont alatt zajlik *(4. ábra).* Minden egyes kép egy-egy önálló fórumtémát jelöl, amelyhez – előzetes regisztráció, majd bejelentkezés után – bárki hozzáfűzheti mondanivalóját, megoszthatja információit. Az egyes hozzászólások nem közvetlenül, hanem moderátori ellenőrzés után kerülnek ki a weboldalra, így biztosak lehetünk abban, hogy a fórumokba kikerülő szövegek is szűrtek, ellenőrzöttek. Ezek az információk azonban később sem kerülnek be az adatbázisba, az itt szereplő képek egyikére sem tudtam a kereső segítségével rátalálni. További érdekesség, hogy ezeket a képeket – az adatbázis többi fotójától eltérően – nagyítva, 600 pixel szélességű méretben is meg lehet jeleníteni. Úgy gondolom, hogy jó lenne, ha az adatbázis valamennyi képét meg lehetne nézni ugyanebben a méretben és formában.

3. ábra **Egy rekord megjelenítése**

4. ábra **Fórum: segítségkérés a felhasználóktól**

● A portál forráskódjában nincsenek rögzítve metaadatok. A főoldal fejlécében a „Fotómozaik 1938–2006” cím szerepel. A karakterek kódolása az egységes Unicode szabvány alapján történik.

Magyar Digitális Képkönyvtár

Honlap: *http://www.kepkonyvtar.hu*
E-mail: *info@kepkonyvtar.hu*
Fenntartó: Országos Széchényi Könyvtár
Értékelés dátuma: 2011. március 12.
Értékelő: Kőrös Kata

Általános értékelés

A *Magyar Digitális Képkönyvtár (MDK)* projekt az *Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)* irányításával és 48 partnerkönyvtár részvételével 2008/2009-ben indult. A szolgáltatás létrehozását a *Reneszánsz Év* keretében az *Oktatási és Kulturális Minisztérium* támogatta.

Az MDK folyamatosan bővülő digitális képgyűjtemény, reprezentatív válogatás a partnerkönyvtárak és az OSZK tulajdonában lévő magyar és magyar vonatkozású dokumentumok digitális képeiből. A gyűjtőkört az oktatási, kutatási és kulturális céloknak megfelelően határozták meg, így a tartalom elsősorban kódexek, helytörténeti fotótárak anyagai, képeslapok, plakátok és más képi vagy képként szolgáltatott dokumentumok, például kéziratok digitalizált változataiból épül fel. Az MDK-ban szolgáltatott képek szabadon felhasználhatók tanuláshoz, ismeretszerzéshez és szórakozáshoz.

A gyűjtemény vizsgálata során tapasztalt hiányosságok ellenére a Magyar Digitális Képkönyvtárat példaértékű, sokfajta felhasználói igénynek megfelelő szolgáltatásnak tartom. Úgy vélem, hogy egy teljes értékű angol nyelvű felület kialakításával és a tartalom részben kétnyelvűvé alakításával külföldi kutatók számára is hasznos adatforrásul szolgálhatna. Különösen metakereső szolgáltatásának fejlesztésével, optimalizálásával valóban kiérdemelné irányító szerepét a magyarországi digitális képgyűjtemények között. A *Böngésző* funkció átgondolásával, a *Súgó* szövegek fejlesztésével igazán felhasználóbarát, és az adattartalom egységesítésével egyedülálló archívuma lehetne a magyarországi vizuális kultúrának.

Részletes értékelés

Felület, használhatóság, segítség

● Az MDK nyitóoldalán *(5. ábra)* egy rövid ismertetőszöveget találunk a projektről. Az összes fontosabb szolgáltatás elérhető erről az oldalról a menüsor segítségével. A *Súgó*ban a menüpontok tartalmáról olvashatunk, és itt kapunk rövid ismertetőt a keresőűrlap és a böngésző használatáról. A szöveg elmaradt aktualizálására utal, hogy a *Partnereink* menüpontra *Könyvtárak* címen hivatkozik, továbbá a tájékoztató szerint bizonyos szolgáltatások, így a másolatkérés és a képeslapküldés csak regisztráció után vehetők igénybe. Előbbi valóban regisztrációt kér, a képeslapküldés azonban jelenleg enélkül is használható szolgáltatás. E rövid tájékoztató szövegek, úgy vélem, nem elégségesek egy felhasználóbarát felület kialakításához. A keresési példákkal ellátott, részletesebb súgó nagyobb segítséget jelentene, főleg ha a keresőűrlap oldalán is megjeleníthető volna. Az egyes képekkel végezhető, a *Súgó* által „kényelmi szolgáltatás”-nak nevezett műveletekről a felhasználók csak saját felfedezéseik alapján tájékozódhatnak, pedig az elérhető puzzle-játék, illetve a Zoomify-megjelenítés érdeklődést kelthetne. Fontos volna, hogy az újabb fejlesztésekről ne csak a *Hírek* rovat tájékoztasson, hanem kerüljenek bele az általános ismertető szövegekbe is. Hasznos volna továbbá, ha az elérhető metakereső szolgáltatásra is felhívná valami a látogatók figyelmét.
● Sajnos a látogatottsági adatokat, statisztikákat a honlapon nem teszik hozzáférhetővé, a *Vendégkönyv* bejegyzései viszont arra utalnak, hogy rendszeres és visszatérő felhasználói vannak a gyűjteménynek. Csak az egyes képek megtekintésének számáról kapunk tájékoztatást a megjelenített rekordoknál.
● A *Partnereink* menüpont felsorolja az MDK számára tartalmat szolgáltató összes intézményt. Megtekinthetjük a könyvtárak elérhetőségeit, rögtön tájékozódhatunk nyitvatartásuk felől, és láthatjuk, hány képet töltöttek fel eddig a gyűjteménybe. Bár ez utóbbi adat a nem éppen közérthető „Valid dokumentumok száma” kifejezés után található. 52 intézmény szerepel a sorban. Ez alapján úgy tűnik, az indulás óta három új intézmény csatlakozott a projekthez. Innen egy mozdulattal eljuthatunk a böngészés oldalra, ahol főcím szerint megjelenítve, az adott intézmény rekordjaira szűkítve jelennek meg a találatok.

5. ábra **Az MDK nyitólapja**

- A láblécben található *Impresszum* a létrehozók és támogatók logóit tartalmazza, az *Adatvédelmi nyilatkozat* a regisztrációhoz kért adatok kezelésének elveiről tájékoztat, a *Kapcsolat* pont alatt pedig az üzemeltető intézmény: az *OSZK Elektronikus Dokumentum Központ* adatait és a működést koordináló személyek elérhetőségeit teszik közzé. A *Felhasználási feltételek* alatt mindössze egyetlen mondatot találunk, amely szerint a képek magán- és oktatási célokra szabadon felhasználhatók, minden más esetben az őrző könyvtárral kell egyeztetni. Ez az a sor, amelynek a regisztráció során meg kellene jelenni, de helyette csak egy „Felhasználási feltételek” kifejezést látunk, az *elolvasom* linkre kattintva.
- Az oldalnak nem alakítottak ki akadálymentes felületet, de a szövegméret a fejlécben található betűk segítségével változtatható. Sajnos nem minden oldalon egyformán oldották meg az állíthatóságot. Egyrészt bizonyos tartalmak megjelenítésében sokkal kisebb az eltérés az egyes betűméretek között, máshol pedig a betűméret változatlan marad. Nagy gondot okoz ez a *Böngésző* felületén, ahol a belépési pont és a szempont kiválasztására megadott mezők címkenevei akkorára nőnek, hogy eltűnnek a mezők mögött, miközben a böngésző listában megadott kategóriák betűmérete nem változik. Sajnos a találati listák betűmérete is csak az egyik megjelenítési módban változik.
- A fejlécben lehetőségünk van angol nyelvre váltani. Az ismertető szöveg, a súgó szövege és az adatvédelmi alapelvek elérhetők angolul – igaz ez utóbbinál az útvonal sorban már magyarul látjuk: *Nyilatkozat*. A felhasználási feltételek helyett viszont ez a mondat jelenik meg: *This is the long description of news*, miközben az útvonalban a magyar verzióban is hibásan írt *Felhasználsái feltetelek* szöveget olvashatjuk... Komoly hiányosság, hogy a keresőűrlapok sem érhetők el angolul, a szempontok csak magyarul olvashatók, a böngészésnél pedig már a *Gyűjtemény* címkét sem fordították le, ahogy a *találatok száma*, *sorok száma*, *keresési feltételek* kifejezéseket sem. A metakereső csak magyar nyelvvel érhető el. Ha mindezek után mégis eljutna egy képtalálatig a magyarul nem tudó felhasználó, a rekordhoz tartozó adatlapról és a kapcsolódó funkciók közül semmit nem érthet meg, csak annyit, hogy megrendelheti a képet.

Kereső funkciók, találatok

- Az MDK négy keresési opciót kínál. Az oldal fejlécében szerepel egy gyorskereső mező, amelynek segítségével az MDK állományában kereshetünk, vagy, ha bejelöljük a *máshol is* lehetőséget, akkor a kereséssel a rendszer az Anacleto metakereső aloldalára navigál.
- A gyorskeresés eredményei (10 találat egy oldalon) bélyegképméretben jelennek meg. Az oldalak között navigálhatunk. A találati listában a bélyegkép alatt a kép címe és az azt szolgáltató könyvtár neve látszik adott karakterszámig. A kurzort a kép fölé mozgatva a teljes főcím és az őrzőhely olvashatóvá válik. A találati lista fölötti kis ikonra kattintva egy másik megjelenítési módra is átválthatunk. Ekkor a bélyegkép mellett a teljes cím, és – ha ki van töltve – a *leírás* mező tartalma is megjelenik a listában, *Ismertető szöveg* címkével. Ebben a nézetben viszont már nem látjuk, mely intézmény a beküldője a képnek.
- Elsőre úgy tűnhet, hogy a gyorskereső mezőben működik az ékezetek nélküli keresés, de alaposabban szemügyre véve következetlenségeket találunk. Míg a *koronazasi jelvenyek* és *koronázási jelvények* keresőkifejezésekre ugyanannyi találatot kapunk, addig a *szovoipar* ékezetek nélkül már egyetlen találatot sem ad. Erre magyarázat lehet, hogy csak a rövid-hosszú ékezetpárok helyettesíthetők egymással, érthetetlen viszont, hogy a *kutatás* szó ékezettel 125, ékezet nélkül 17 találatot hoz. A karakterek kódolásával kapcsolatban a keresőkérdésben is némi problémát találunk. Ha ékezetes keresőkérdést írunk be, akkor egy rekordot megnyitva a *Vissza a találati listához* gomb már nem ad újra találatot, mert az újra lefuttatott keresésben az ékezetek helytelenül, UTF-8 kódokkal jelennek meg (pl. *Összes=koronÃ¡zÃ¡si jelvÃ©nyek*). A gyorskeresőbe írt kifejezéseket a rendszer automatikusan csonkoltnak tekinti, a kis- és nagybetűk között nem tesz különbséget.
- Az Anacleto metakereső aloldalán *(6. ábra)* elvileg több képgyűjtemény adatai között kereshetünk. Az MDK, a *DKA* (*Digitális Képarchívum*), a *Délvidéki Képzőművészeti Tár*, *Váli Dezső művei*, a *Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Könyvtára*, a *Lengyel Menyhért Városi Könyvtár*, a *Hangtárnok*, az *ELTE Egyetemi Könyvtár* és a *Fórum Kisebbségkutató Intézet* képeslapgyűjteménye szerepelnek a kiválasztható adatforrások között. A gyűjtemények mögött szereplő számok azonban nem a bennük aktuálisan fellelhető képek számát mutatják, és a keresés nem is működik teljes körűen az adott adattárakban. A DKA tartalma már messze meghaladja a 7999-es számot, a Fórum képeslapgyűjteménye is közel kétezer tétellel nagyobb mára. Nem is találja meg a kereső az összes képet. Míg a Fórum saját keresőjén a *templom* kifejezéshez 1006 találat kapcsolódik, az Anacleto csak 557-et kapcsol hozzá a nevezett gyűjteményből. Kérdéses az is, hogyan szerepelhet olyan adatforrás (ráadásul csak ennyit feltüntetve: *Debrecen*), amely mögött a kereshető rekordok száma nulla... A *Google* feliratra kattintva az adott keresőkérdést lefuttathatjuk a Google segítségével további 9 webhely tartalmain, így végül az *Artpool*, a *Színészkönyvtár*, az *1956-os Intézet* vagy – egyebek mellett – a *Néprajzi Múzeum Fotógyűjteményei*ben meglévő képek adatai is hozzáférhetővé válnak. Innen közvetlenül elérhetők maguk a képek, vagy megtekinthetjük őket eredeti környezetükben is.
- A metakereső oldalával a fentieken túl más problémái is lehetnek a látogatónak. Működéséről, tényleges funkcióiról nehéz tájékozódni. A *Súgó* alatt ugyan itt legalább keresési példákat találunk, arra azonban semmi nem hívja fel a figyelmet, hogy a menüpontnak tűnő *Mezők* és *Adatforrások* pont valójában a keresőűrlap részét képezi, és itt állíthatjuk be, hogy mely mezőben és milyen adattárakban keressünk. Ráadásul a *Mezők* alatt a Dublin Core tizennégy adatelemtípusát csak angol nyelven találjuk. Csupán ha nem kapunk találatot, vagy ha a fejlécben látható *metakereső* feliratra kattintunk, akkor találunk némi tájékoztatást a keresésről. Ez viszont, mivel az oldalra csak keresést importálva juthatunk, aligha jut eszünkbe, ha újabb keresést szeretnénk indítani. A metakeresőt bemutató szöveget – talán kicsit bővebb információval – jól látható helyen kellene megjeleníteni, akár külön menüpontot képezni belőle az MDK főmenü sorában.
- Arra vonatkozóan, hogy a metakeresőben lefuttatott keresés eredményeként kapott listában milyen szempont szerint rendeződnek a rekordok, semmilyen információt nem kapunk. A bélyegképek mellett a tételek címe alatt a forrás neve van feltüntetve, az eredeti képek őrzőjének neve, nem az, hogy mely digitális gyűjtemény felől érkezik a találat, illetve egy *Megjegyzés* mezőben mindenféle hozzá kapcsolódó adat, amelyek sorrendje, a központozás hiánya teljesen összezavarhatja a felhasználót. Az Anacleto aloldalán az MDK logója fölött a *Beta version* felirat olvasható. A tesztelés alapján láthatjuk, hogy van mit fejleszteni még ezen a szolgáltatáson. Csak az az igazán megtévesztő, hogy arról, hogy a szolgáltatás még nem kész állapotú, e feliraton kívül

6. ábra **Az Anacleto metakereső egy találati listája**

sehol nem tájékoztatnak. Érdekesség, hogy az Anacletoval az MDK rekordjai között keresve olyan rekordot is találhatunk, amely az MDK keresőjén keresztül sehogy sem fellelhető. Például a *[Megyeri Károly színész, rendező, a Népszínház igazgatója]* című képet, amely a *megyeri károly* keresésre találat az Anacleton keresztül, de amelyet se cím alapján böngészve, se cím vagy tárgyszó, vagy bármely más adatelem szerint keresve nem kapunk meg az MDK keresőjéből.

- A *Böngészés* menüpont alatt az MDK teljes állományából automatikusan generált listák között böngészhetünk. Itt szinte az összes adatmező tartalma alapján létrehozott különböző listákba léphetünk be a betűrendben az általunk beírt kifejezéshez legközelebb álló ponton. Ha nem írunk semmit a kitölthető mezőbe, a kiválasztott szemponthoz tartozó összes kategóriát kilistázza a rendszer. Lehetőségünk van gyűjtemények szerint szűkíteni a listákat. Sajnos a listák hosszúsága miatt a böngészés túl sok időt vesz igénybe. A böngésző lehetőség kialakítása általában véve olyan célt szolgál, hogy a felhasználó, ha nem tudja, pontosan mit keres, képet kaphasson egy gyűjtemény tartalmáról, illetve kedve szerint, egyszerűen tájékozódhasson az egyes listákban. A böngésző ennyi és ilyen hosszú listával eredeti funkcióját elveszíti. Az oldal látogatói számára szinte semmi értelme nincs a *Katalógus rekord*ok közötti böngészésnek például, ahol a listában az eredeti könyvtári rekordok URL-jei között lépegethet, már ha egyáltalán rájön, hogy a megadott szempont erre vonatkozik. Mi értelme lehet a megjegyzés mezőt megjeleníteni a böngészés felől, ha az első több mint 4500 találat a sorban csak számsorokat tartalmaz? Nem világos továbbá az egyes mezők tartalma sem. Részletes súgó nélkül hogyan tudhatja a látogató, van-e különbség az *alkotó neve* és a *szerző* között, vagy mi a különbség *főcím*, *cím* és *egyéb cím* között? Ráadásul, ha be akarunk lépni egy listába, sajnos nem is mindig a megfelelő oldalra ugrik az index. Ha a tárgyszavak között a színlapokat szeretnénk megtalálni, 10 találat oldalankénti megjelenítésében három oldalt vissza

kell lapoznunk, és a keresett elemet nem emeli ki semmi. A hiba oka feltehetőleg az, hogy a böngészéskor az ékezetes karaktereket nem tudja kezelni a rendszer. Ha olyan kifejezéssel próbálkozunk, amely nem tartalmaz ékezetet, sikerül a megfelelő oldalra jutnunk, és egy félkövér kiemelés, illetve vonal jelzi, hol van a kifejezés. Sajnos ebben az esetben sem a lista élén jelenik meg, hanem az adott oldalon azon a helyen, ahová a betűrendbe kerül. A listák fölött kiválaszthatjuk, hogy 10, 25 vagy 50 tétel jelenjen-e meg az oldalon. Az 50-es számot választva viszont néha használhatatlanságig lassul az oldal, és lapozni sem lehet. A listákban az adott mező tartalma mellett láthatjuk, hogy hány rekord tartozik a kifejezéshez. A tételekre kattintva a rendszer a böngésző űrlap alatt megnyitja a böngészési szempont alapján leválogatott találati listát, ahonnan a képekre kattintva navigálhatunk tovább az egyes rekordokhoz. Mivel a böngésző listában nagyon sok, csupán egyetlen rekordhoz köthető adat szerepel, szerencsésebb volna, ha az ilyen rekordok közvetlen megjelenítésére is lenne mód.

- Összetett keresésre a *Keresés* menüpont alatt elérhető űrlappal van lehetőségünk *(7. ábra)*. Ezen az űrlapon kapunk egy ajánlót is a legfrissebb képekből. Tetszőlegesen változtatható számú keresőmezőt kombinálhatunk ÉS, VAGY, NEM operátorokkal. Keresési szempontként ugyanazok a mezők választhatók, mint a böngészés esetében, összesen 26 adattípus áll rendelkezésünkre. Kereshetünk a képek leíró adataiban: alkotók nevére, szerzőkre, különféle címtípusokra, megjelenési adatokra: helyre, kiadóra, megjelenés évére, az eredeti dokumentum típusára, az őrző intézmény és a jogtulajdonos adataira, illetve a képekhez kapcsolt tárgyszavakra, témakörökre. Bizonyos adattípusok, így a *Dokumentum nyelve*, az *Évszázad*, a *Témakör* és a *Típus neve*, listából választhatók. Apró kellemetlenség, hogy az évszázadok nem végig időrendi sorrendben szerepelnek, hanem a IX. és a XIX. század elcsúszik a listában. A kereső kis- és nagybetűkre nem érzékeny. Az ékezetes keresés ugyanúgy működik, ahogyan a gyorskeresőnél, de a találati listából a visszalépést itt nem befolyásolja. A keresőkifejezést a rendszer automatikusan csonkoltnak tekinti, helyettesítő karakterek használatára nincs mód.

7. ábra **Az összetett keresés űrlapja**

- A keresés indításakor kiválaszthatjuk, hogy hány találat jelenjen meg egy oldalon, kellemetlen azonban, hogy ezt csak újabb keresés indításakor változtathatjuk meg. A találati lista rendezésére sincs módunk, azt hogy a képek milyen sorrendben jelennek meg, csak találgathatjuk. Az elvégzett kereséseket a rendszer tárolja, új keresés indításakor az *Előző keresések* alatt a korábbi kereséseink közül kiválaszthatunk egyet, ha a feltételeken módosítani akarunk, és egy mozdulattal újra beírhatjuk a mezőkbe. A találati lista ugyanazzal a két megjelenítési móddal rendelkezik, a bélyegképek fölött pedig ugyanúgy ott a megrendelés ikonja, akár megtekintés nélkül is a másolatkérő listába rakhatjuk a képeket, ha regisztrált felhasználók vagyunk.
- A találati listában a bélyegképekre vagy a címre kattintva eljuthatunk az egyes rekordok adatlapjaihoz. Az adatlapok szerkezete jól áttekinthető *(8. ábra)*. A bal oldalon egy kisebb méretű nézőkép látható, mellette a cím alatt az adatok címkés formátumban. A *Részletek megtekintése* link segítségével az összes kapcsolódó adat előhívható, illetve opcionálisan elrejthető. Az adatlapok bizonyos elemei (a *Témakör*, a *Tárgyszó* és a *Típus neve* mezők) egyben linkek is, amelyek segítségével az adott kifejezéshez kapcsolódó további rekordokra egy mozdulattal elindíthatunk egy keresést. Egyetlen dolgot hiányolhatunk a részletes adatlapokról: a megjeleníthető, letölthető kép méretadatait.

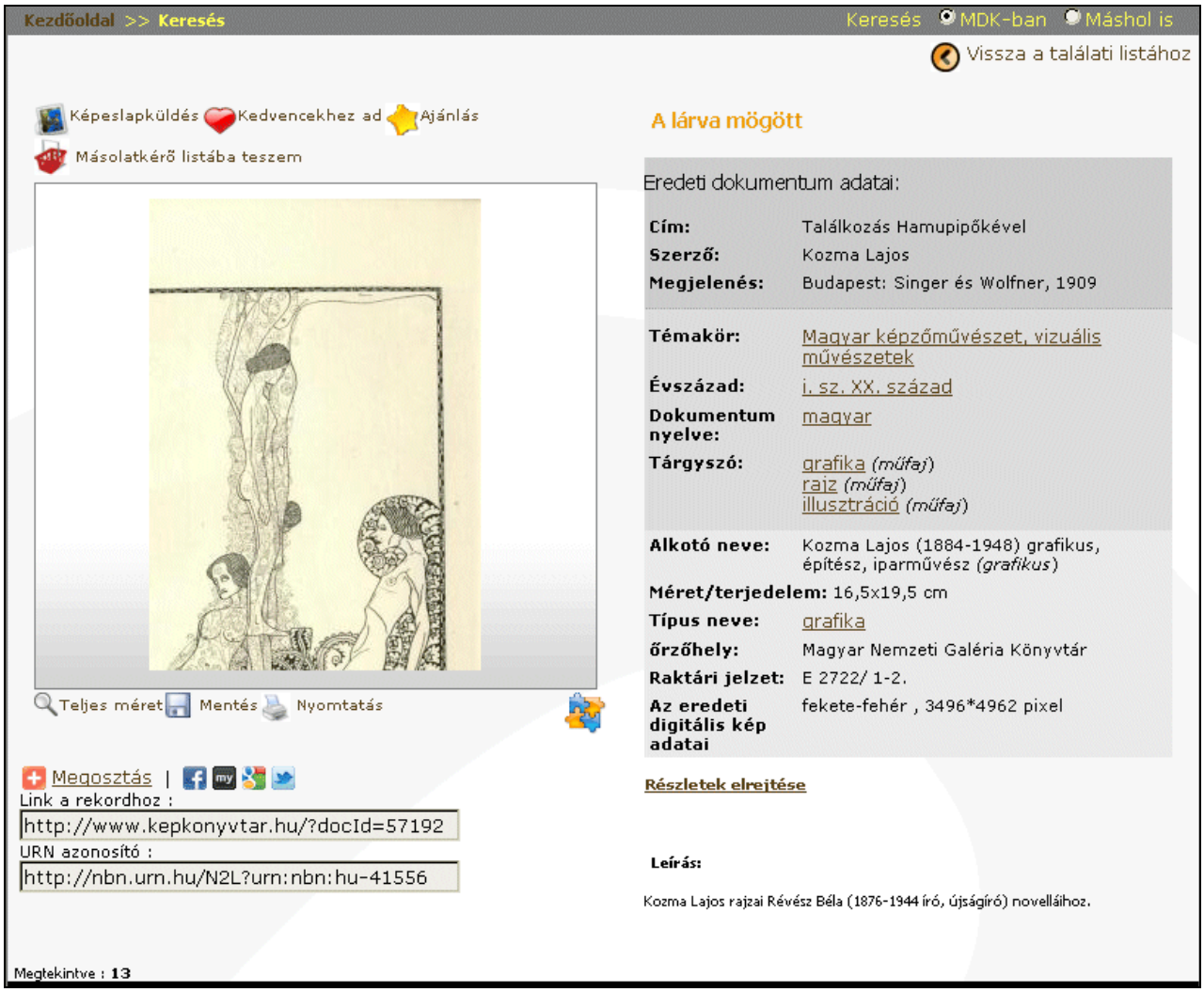

8. ábra **Egy kép adatlapja**

- A nézőkép fölött különböző ikonokat találunk: elküldhetjük a képet képeslapként egy ismerősünknek, ajánlhatjuk neki szintén e-mailben, ha regisztrált felhasználók vagyunk, kedvencnek jelölhetjük, hogy aztán diavetítést készíthessünk a saját gyűjteményünkből, vagy másolatkérő listába tehetjük, és e-mailben az őrző intézménytől rendelhetünk belőle jobb minőséget. Lehetőségünk van továbbá a képek elmentésére vagy nyomtatására az adatlappal együtt. A kis puzzleikonra kattintva egy interaktív játékot is kipróbálhatunk, változtatható nehézségi szinten rakhatjuk ki az eredeti képet. További ikonok segítségével közösségi oldalainkon megoszthatjuk a képet ismerőseinkkel, vagy létrehozhatunk Google-könyvjelzőt is hozzá.
- Minden képhez egyedi URL cím és URN azonosító tartozik, így lehetővé teszik a képek hosszú távú azonosíthatóságát. A képek újrafelhasználását korlátozza és azonosításukat megkönnyíti, hogy vízjelezve vannak, így elmentett formájukban is megőrzik forrásukat.
- Azoknál a rekordoknál, ahol több kép tartozik össze (pl. egy kódex különböző lapjai), a nézőkép alatt egy filmszalagon jelennek meg a kis képek, amelyekre kattintva nagyobb méretben is megtekinthetjük őket. Minden képhez tartozik teljes méretű nézet is, a képre vagy a nagyító ikonra kattintva ez új ablakban nyílik meg. Bizonyos képek esetében, így az eredetileg nagy felbontású térképeknél egy Flash-alapú megjelenítési mód is lehetséges a Zoomify alkalmazással, amelynek segítségével a kisebb részletek is jó minőségben tekinthetők meg.

Tartalom, minőség

- Az MDK gyűjtőköre tartalmilag igen széles spektrumú, gazdag és különböző oktatási és kutatási célokra egyaránt jól használható anyagokat láthatunk és kereshetünk itt egyben. A gyűjtemény képet ad a magyarországi könyvtárakban rejlő vizuális dokumentumok sokszínűségéről, folyamatos bővülése azt a reményt kelti a látogatóban, hogy idővel minden terület anyagai könnyen fellelhetők lesznek.
- Arra vonatkozóan, hogy jelenleg mekkora az MDK állománya, nem sikerült pontos adatot találnom. A *Hírek* szerint már 2009-ben elérte az állomány a 40 000-es tételszámot. A metakereső adatforrásaként 106 085 rekord van feltüntetve, de mint láthattuk, ez nem jelent biztos forrást.

Metaadatok, bibliográfiai információk

- Az MDK adatlapjai alapos leírást adnak az egyes rekordokról. A leírások minősége azonban itt is eltérő. Mint minden olyan szolgáltatásnál, amely több partnerintézmény összefogásával működik, itt is találhatók egységesítést igénylő területek, amelyek fölött akkor sem szabad elsiklanunk, ha az adattartalomért az őrző intézmények felelnek. Az MDK adatstruktúrája a digitalizált anyagok nagyon finom leírását teszik lehetővé, a képek sok szempont szerint visszakereshetők, és nagy értékük van az alapos leírásoknak. Mégis akadnak olyan pontok, amelyek felülvizsgálatra szorulnának. Már az adatkitöltő útmutató is feltüntet olyan elemeket listáiban, amelyek egy látogató számára szinonimának tekinthetők és nem tud közöttük eligazodni. Nem világos például a keresőűrlapok felől, hogy a *cím* mező a képek forrásának tekinthető eredeti dokumentum címét jelöli, vagy az sem, mi teszi indokolttá, hogy külön típusként szerepeljen *fotó* és *fénykép*, *fotóalbum* és *fényképalbum*, vagy mit takarhat a *kép* mint típusjelölő.
- Hiába készül külön megfeleltetés az eltérő leírási gyakorlatokra, ha a rendszer lehetőséget ad évszám mezőbe méretadat bevitelére, és ha nincs szigorú ellenőrzése az adattartalomnak. Ha a látogató megtalálja a *típus* alatt szereplő 84 db. színlapot, nem fog tovább keresni, hogy az 546 db. *színlap* tárgyszóval rendelkező kisnyomtatványt is megtalálja. Hierarchikus, egységes tárgyszórendszer, besorolási rekordok a helynevek, személynevek mögött, ellenőrzött indexek – a hatékonyabb keresést ilyen eszközökkel lehetne elősegíteni.

Beérkezett: 2011. III. 17-én.

Dávid Adrienne
az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Gyűjtemény Osztályának informatikus könyvtáros munkatársa.
E-mail: *dadrienn@oszk.hu*

Kőrös Kata
a Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtárosa.
E-mail: *korosk@pim.hu*

A referálással kapcsolatos tanulmányok perspektívái: A modellek és elméleti megközelítések integrált szemlélete felé

A referálással kapcsolatos vizsgálatok szisztematikus, történeti áttekintése (2009-ig) a következőket mutatja: A kezdetektől az 1980-as évekig a referálással kapcsolatos kutatások alapvetően elvontak, induktívak és filozófiai természetűek voltak. Alapjukat a referálással kapcsolatos tapasztalatok és a dokumentációs folyamatok normatív szabályozása képezte. A középpontban a referátum jellemzői és típusai, valamint a referálás alapelvei álltak.

A jelen kutatásait négy alapvető módszertani modell jellemzi: a nyelvészeti, a kognitív pszichológiai, a szociokulturális és a pszichológiai-hermeneutikai. Ezek a referálás egy-egy elemének szentelnek kiemelt figyelmet: a referátumnak mint az információsűrítés végtermékének; a referáló személyének és a kognitív folyamatoknak; a társadalmi környezetbe beágyazott felhasználónak; a referátum társadalmi-kulturális megvalósulásának.

Ha a referátumot mint a társadalmi kommunikációs aktust tekintjük, négy – egymást kiegészítő – megközelítés különböztethető meg:

1. A szöveges, amely a referálás tárgyára koncentrál.
2. A pszicholingvisztikai, amely a folyamatra koncentrál.
3. A szociokulturális, amely a felhasználóra és a szöveget létrehozó közösségre koncentrál.
4. Az interakción alapuló, amely kommunikatív és holisztikus.

A termék- és szövegközpontú megközelítés

Ennek a megközelítésnek az előnye, hogy a referált szöveg vizsgálatára alapozódik, méghozzá keletkezésének kontextusában. Ilyen módon fontosságot kap a szöveg fogalmának és természetének megértése, ami azt is jelenti, hogy különböző nyelvészeti modellekre támaszkodik.

A *szemantikai megközelítés*ek, nevüknek megfelelően, a referátum jelentését állítják középpontba, figyelve az olvasásértésre és a kész referátum értelmezésére. Ennek a megközelítésnek a képviselői [1, 2, 3] azt vallják, hogy a referátum az eredeti dokumentum szemantikai tartalmának pontos reprezentációja.

Az 1990-es évektől kezdve ehhez a megközelítéshez kapcsolódik a szemantikai makrostruktúrák *szövegtani* alapú elméletének a referálásra kiterjesztett formája, amely elsősorban *Van Dijk* munkássága [4, 5] nyomán a generatív grammatika felszín – mélyszerkezet különbségtételét a szövegre alkalmazza, továbbá helyi és globális szinteket különböztet meg három szerkezeti síkot, a mikrostruktúrákat, a makrostruktúrákat és a szuperstruktúrákat használva. A három sík és a szövegfelszín között párhuzamosságokat állapítanak meg, amelyek segítségével megmagyarázhatóvá válik a szöveg jelentéséhez való hozzáférés. Ennek a megközelítésnek a képviselői a referátumokat a szöveg globális makrostruktúrája rekonstrukciójának, újbóli előállításának tekintik [6, 7].

A *szemiotikai megközelítés* [8] a referálási folyamatot, a dokumentáció egész folyamatához hasonlóan, úgy mutatja be, mint jelek közötti reprezentációt, amely kontextuális kommunikáció és szemiotikai átkódolás interaktív folyamata.

Ezt a szemléletet egészíti ki a referátum *műfajelméleti* megközelítése. A *Swales* [9] által feltárt retorikai lépések vizsgálata széles körben használatos tudományos cikkek és más műfajok vizsgálatában szerepel, továbbá bekerült a referátumok szerkezetének vizsgálatára irányuló kutatások eszköztárába is.

A referáló személyére összpontosító megközelítés

Ez a megközelítés a referáló tevékenységének különböző fázisait elemzi, és egyike a referálással kapcsolatos kutatások legalapvetőbb perspektíváinak. A referálás analitikus-szintetikus folyamatát kezdetben lineáris, célzatos, egyirányú folyamatként írták le, amelynek során minden fázist le kell zárni, hogy a következő elkezdődhessen. A hangsúlyt az olvasási (megértési) szakasz, a kidolgozási fázis, valamint a szabványok alkalmazásának vizsgálata kapta, kiemelve, hogy az eredeti szöveg és a referátum között szemantikai ekvivalenciának kell létrejönnie. Mindez a referálásnak igen leegyszerűsített elképzelését jelenti, mivel a cél a fázisok meghatározása és a szövegek ezeknek megfelelő feldolgozása. Ugyanakkor kifinomultabb modelleket is találunk. [10]

Ennek a szemléletnek a jegyében a referáló aktív és vezető szerepet tölt be a folyamat egészében. A műveletek ismétlődő jellegűek, és a folyamatot a kontextus határozza meg. Didaktikai szempontból a referálás tervezése úgy jelenik meg, mint kontextusba helyezett, specifikus céllal bíró feladat. Folyamatában fontos, hogy a célokat és az eredeti szöveg lényegi mondanivalóját a felhasználók viselkedéséhez és az általuk támasztott követelményekhez illesszük a pontosság, koherencia és rövidség elvei alapján. Ugyanakkor szerep játszanak benne olyan, az információ-visszakeresést jellemző fogalmak, mint a relevancia, vagy a reprezentativitás.

Az információfeldolgozás kognitív megközelítésének hátulütője az, hogy a folyamat jelentős része a referáló tudatában zajlik, így az nehezen mérhető objektív mércével.

Összességében ez a megközelítés csak részben fedi a referálás összetett jelenségét, és nem integrálja magába a kognitív és szociokognitív elemeket. Erőssége viszont, hogy rá tudunk mutatni az információsűrítési stratégia kognitív fogalmára, amelynek alapvető jelentősége van a referálás oktatása és gyakorlata szempontjából. Ugyancsak rendelkezésre áll a tevékenység sikeres elvégzéséhez szükséges különböző fázisok, képességek és készségek részletes elemezése.

A kutatás a referálás oktatásával kapcsolatos didaktikai stratégiákra alapozódik, továbbá a felismerés, a reprezentáció és az értékelés részfolyamataival összhangban alakítja ki a beavatkozás, az ellenőrzés és a tökéletesítés folyamatait. Ajánlásokat fogalmaz meg a termékek minőségének és a hivatásos referálók munkájának javítására. Ezeket, a folyamatok minőségére összpontosító elemzéseket olyan empirikus kutatásoknak kell kiegészítenie, amelyek lehetővé teszik, hogy leírhassuk a valóságot és megerősítsék a valóság és az információsűrítés különböző modelljei közötti összefüggéseket.

A folyamatok közvetlen vagy közvetett vizsgálatát a kognitív pszichológia eszközeivel, vagy a végtermék elemzéséből eredő megközelítés útján végezhetjük. Ennek a leginkább szokásos módszerét a verbális protokollok jelentik, amelyek a gondolatok kimondása útján az önmegfigyelés rendszerét nyújtják, és kiegészülhetnek más módszerekkel, mint például a referáló viselkedésének közvetlen megfigyelése. Ezek a módszerek megkérdőjelezhetők, mivel a kísérletek befolyásolhatják alanyaikat. A verbális protokollok elemzése ezen kívül leszűkíti az analitikus referálási stratégiák körét, ha csak a szöveg és a kontextus kérdéseinek szentel figyelmet, eltávolítva a szöveg globális fogalmát attól a tevékenységtől, amelybe a folyamat beágyazódik. Ha teljes képet akarunk kapni a referálás, az indexelés, sőt az osztályozás stratégiai tervezéséről, folyamatáról, a tevékenységek önszabályozó mechanizmusairól és más metakognitív folyamatokról, a referálás megközelítésének ilyen kvalitatív, kognitív és metakognitív módszereinek le kell fedniük a tartalom dokumentációs (dokumentális) feldolgozásának minden szakaszát.

Kiegészítésként az információsűrítést a referátum szövege felől is megközelíthetjük, hiszen az rögzíti és testesíti meg a referáló tevékenységének és döntéseinek eredményét, így elemzése útján következtetéseket vonhatunk le magáról a folyamatról.

Számos vizsgálatot végeztek a referátumok olvashatóságáról és visszaidézhetőségéről. [11]

Minden nehézség ellenére didaktikai szempontból fontos, hogy mélyebben tanulmányozzuk a referálás pszicholingvisztikai folyamatait.

Fontosak tehát a szociokognitív, empirikus elemzések, amelyek reprodukálják az információsűrítés folyamatát, és a mélyére hatolnak, komplex globális eljárásokként kezelve azt. Az ilyen vizsgálatoknak tekintettel kell lenniük az információsűrítés sorrendiségére, interaktivitására, valamint a szöveg és a referátum alkotta kontextus változóira.

A társadalmi-konstruktivista megközelítés

Ez a megközelítés különösen figyel a referálás társadalmi és diszkurzívkulturális körülményeire, a felhasználóra mint a diszkurzív közösség tagjára, valamint arra, hogy milyen a referátum fogadtatása az elfogadhatóság és a társadalmi retorikai konvenciók fenntarthatósága, különböző közösségekben megjelenő elvei alapján. A korábbi megközelítéseket kiegészítve felépíthető a referálás szemantikai, strukturális és pragmatikai ekvivalenciájának modellje, és megállapíthatók a referálás lokális és globális kompetenciái is; ilyen módon összekapcsolódnak benne a formális, funkcionális és kommunikatív aspektusok. Ehhez a gondolkodáshoz illeszkednek *Izquierdo Alonso* kutatásai. Megítélése szerint a szociokognitív megközelítés alkalmas keretet kínál a referálás és az indexelés oktatásához. Fontos szerepet tulajdonít a felhasználóknak mint a diszkurzív közösségek tagjainak. Kettős módszertani perspektívát lát szükségesnek, amely egyaránt figyelembe veszi a szöveget és a kontextust, tehát tartalomorientált és egyúttal szükséglet-orientált a megközelítése. [12]

Az 1980-as évek vége és még inkább az 1990-es évek eleje felé többen kezdték megkérdőjelezni a tudásszervezés kognitív paradigmájának helyességét, feltételezve a szociokognitív dimenzió meglétét, amely beépül a tartalom dokumentációs kezelésébe annak érdekében, hogy a referálás teljesebb, a felhasználóra, mint valamely szakmai közösség tagjára építő elmélete kialakítható legyen. Maga a referátum ugyanakkor a dokumentáció egyik műfaja is.

Mindezt figyelembe véve, a referálás társadalmi interakciós céllá válik, amely kapcsán két kommunikációs helyzetet kell figyelembe vennünk: a referálandó szövegét és a referátumét. Ilyen módon a társadalmi-konstruktivista megközelítés differenciált szakmai speciális kontextusokban vizsgálja a referátumot. A referálás mint szakszövegekkel való társadalmi interakció, kontextuális valószínűségek sorozatának megvalósítását jelenti, amely a diszkurzív közösségek elvárásainak figyelembe vételével ekvivalenciát és az adaptáció mértékét kapcsolja össze, ami azt jelenti, hogy meghatározott szövegtípusokat használunk, amelyek bizonyos informatív-kommunikatív tevékenységek végrehajtásához igazodó társadalmi és kognitív mintázatoknak felelnek meg. Ez feltételezi, hogy az ekvivalencia és az elfogadhatóság dinamikus és rugalmas dimenziók, amelyek egyesítik a formális és a funkcionális vonatkozásokat azzal, hogy összefüggésbe hozzák a szociokulturális viszonyokat és azok szöveges manifesztációját, továbbá azzal, hogy a különböző referátumok retorikai szerkezetéhez igazítják őket. Ennek következtében a döntés arról, hogy alkalmazunk-e referátumokat, nemcsak a dokumentumok átalakítási folyamata határozza meg, hanem a szociokulturális konvenciók modelljei és normái is befolyással vannak rá.

Emellett, ha a referálást, mint társadalmi konstrukciót vizsgáljuk, alapját retorikai, funkcionális és szemantikai választások képezik, amelyeket a referálónak, közvetítői szerepének gyakorlása során figyelembe kell vennie. Lépcsőzetesen egymásra épülő, interaktív tevékenységekről van szó. Egy alulról felfelé haladó folyamatsor a szemiotikai szöveges adatok megértését és a helyzet kontextusát köti össze a referáló hosszú távú emlékezetében a nyelvi és a kontextuális információval. A felülről lefelé haladó elemzés kiindulópontjait a hosszú távú emlékezet struktúrái (sematikus retorikai struktúrák, a tartalom és a szociokulturális keretek) képezik. Ezekben tároljuk a sűrítendő információra vonatkozó tudást. A gyakorlati megértés a nyelvi és a nyelven kívüli kontextus feldolgozását foglalja magába. Ez a háromféle információfeldolgozás akkor valósul meg, ha az információ sűrítését szolgálja, és létrehozza az elvárások szerkezetét, amely a folyamat során módosul. Fontos és döntő szerepe van ennek a szerkezetnek, mivel abban a pillanatban, amikor az új adatok és az elvárások közötti koherencia hiányát észleljük, egy fék lép működésbe, amely tudatos és reflexív megoldáskereséshez vezet. Ez a problémamegoldás metakognitív természetű és kiemeli, hogy a különböző referátumok létrehozásának több fokozata van, a tudatos és ellenőrzött folyamatoktól az internalizált, intuitív folyamatokig.

A kommunikatív és a szociokulturális megközelítés mint integráló szemlélet

Ez a megközelítés pragmatikus és kommunikatív. A referátum és a referálás fogalmát a kontextus (kommunikációs helyzetek), a kognitív társadalmi folyamatok, valamint a társadalmi dimenziókba ágyazott szöveg, mint diszkurzív műfaj integrációja felől közelíti meg. Ezt szemlélteti az 1. ábra. Az első hármas csoport a maguk területén tevékenykedő diszkurzív közösségeket mutatja. Ezek tevékenységei, közös céljai és motivációi specifikus eljárásokban nyilvánulnak meg, amelyek konven-

cionális, közös eszközökben (műfajok, szövegek, kódok stb.) testesülnek meg.

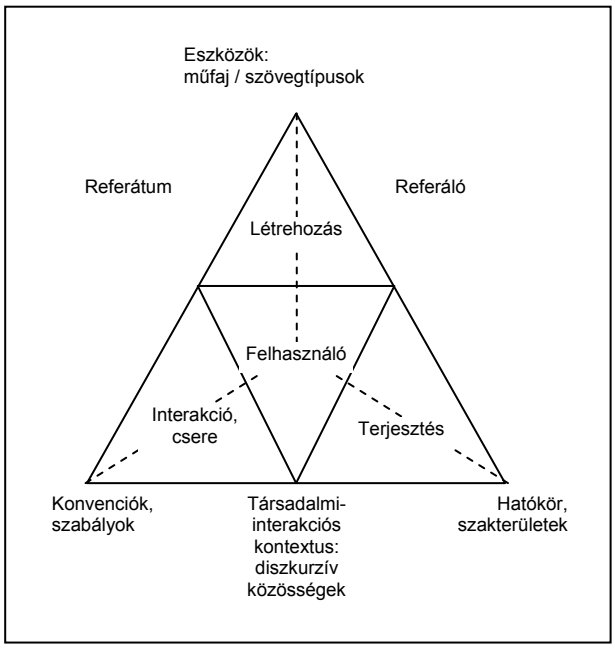

1. ábra **A referátum és a referálás hármas egységei**

A második hármas egység a dokumentációs metareprezentáció terét mutatja, melynek része a referáló, a kommunikatív-dokumentális kontextus és a referátum. A két egység között tevékenységek és műveletek oda-vissza ható hálózata jön létre. A középpontban a felhasználó áll, aki a diszkurzív közösség tagja, és akit szituációhoz kötött, pragmatikus felfogással szemlélünk. Az elméleti hármas tengelyt a tevékenységelmélet, a műfajelmélet a maga szociokulturális posztulátumaival és szemiodiszkurzív elméleteivel alkotja. Ez a tengely segít abban, hogy a referálás elméletét a következő két alapvető elv alapján bővítsük.

- A szövegekkel és létrehozásukkal, megosztásukkal, terjesztésükkel kapcsolatos helyzetek kontextualizálásának magját képező társadalmi tevékenységek és eljárások figyelembe vétele.
- A műfajok, szövegek és metareprezentációk közötti interakciós kódokra épülő dokumentális reprezentációk (referátumok) körében magvalósuló szemiotikai közvetítés.

Következtetések

A referálással kapcsolatos kutatásoknak a következő irányban kell haladnia:

1. Integrálni kell őket a kommunikáció elméletébe és a tevékenységelméletbe. Ezeket fel kell tárni és fel kell használni a referálás kutatásának céljaira, kombinálva a retorikai és irodalmi műfajelméletek, a funkcionális nyelvészet, a pragmatika, a fogalmazás és akadémiai írás kutatása, a diskurzuselemzés stb. eredményeit.
2. Megfelelő fogalmi keretek meghatározása, amelyek meghatároznak és megmagyaráznak a referálással mint specifikus társadalmi és retorikai kontextusokban megvalósuló kommunikatív dokumentációs folyamattal kapcsolatos minden jelenséget.
3. A műfajelemélet integrálása a referálás kutatásába metaelméleti keretet ad a különböző tudományos és szakmai műfajú dokumentumok referálásának tanulmányozásához.
4. A különböző szakterületek ugyanannak a dokumentumnak különböző szöveges reprezentációit követelik meg. A referátumok úgy is megközelíthetők, mint kanonikus szöveggel végzett retorikai műveletek eredményei. Az ismeretelméleti normák pedig azt vezérlik, hogy mit tekintünk fontos információnak.
5. Szükséges a referálással kapcsolatos előírások (útmutatók, szabványok) felülvizsgálata.
6. A referálási folyamat leírása és magyarázata.
7. Olyan empirikus módszerek használata, amelyek lehetővé teszik az elméleti vizsgálatok gazdagítását és érvényességük megalapozását, ciklikus kapcsolatot teremtve így a referálás megfigyelése, a hipotézisalkotás, valamint azoknak a gyakorlat által történő verifikálása között.
8. Az érvényesnek talált, általánosítható és megismételhető elemzési módszerek használata. Számos, referátumszöveg-korpuszokon elvégzett vizsgálat kevésbé általánosítható eredményeket hozott a következő vonatkozásokban:
   - A vizsgált tudományterületeken jelentkező variációk.
   - Az elemzés célja.
   - A kutatás modellje.
   - A mintavétel.
   - Olyan homogén és a megismételhetőség elemzését segítő változók használata, mint a retorikai sémák tudományonkénti eloszlása, a makrostruktúrák és a tematikus szerveződés, az olvashatóság, a tipográfiai elrendezés stb. A megbízhatóság és az érvényesség, a vizsgálat mélysége és kiterjedése között ellentmondás lehet, ezért különböző megközelítések egyidejű alkalmazása célszerű.
9. A mikro- és makroszintű, interaktív szemléletű elemzések integrációja, amely a különböző je-

lenségek és tevékenységek egyes megjelenéseit egy általános, holisztikus keretbe helyezi.

10. A tudással, információ-visszakereséssel kapcsolatos gazdag kutatási tapasztalat figyelembe vétele.

Irodalom*

[1] BORKO, H. – BERNIER, Ch. L.: Abstracting concepts and methods. New York etc.: Academic Press, 1975.

[2] ROWLEY, J. E.: Abstracting and indexing. Clive Bingley, London, 1989.

[3] CREMMINS, E. T.: The art of abstracting. Philadelphia: ISI Press, 1982.

[4] Van DIJK, T.: Macrostructures. Hillsdale: Erlbaum, 1980.

[5] Van DIJK, T. A. – KINTSCH, W.: Strategies of Discourse Comprehension. New York, NY: Academic Press, 1983.

[6] PINTO, M.: El resúmen documental. Pricípios y métodos. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1992.

[7] PINTO, M.: Documentary abstracting: Toward a methodological model. = Journal of the American Society for Information Science. 46. köt. 3. sz. 1995. p. 225–234.

[8] IZQUIERDO ARROYO, J. M.: Teoría del abstract, Esquemas de Lingüistica documental. Barcelona: PPU, 1990. p. 465–482.

[9] SWALES, J.: Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

[10] PINTO, M.: Interdisciplinary approaches to the concept and practice of Written Text's Documentary Content Analysis (WTDCA). = Journal of Documentation, 50. köt. 2. sz. 1994, p. 111–133.

[11] HARTLEY, J.: Three ways to improve the clarity of journal abstracts. = British Journal of Educational Psychology, 64. köt. 1994. p. 331–342.

[12] IZQUIERDO ALONSO, M.: Nuevos retos en el ana´lisis documental de contenido, SCIRE: representación y organización del conocimiento, Vol. 10, No. 1, 2004, p. 31–50.

/IZQUIERDO ALONSO, Mónica – MORENO FERNÁNDEZ, Luis Miguel: Perspectives of studies on document abstracting: Towards an integrated view of models and theoretical approaches. = Journal of Documentation, 66. köt. 4. sz. 2000. p. 563–584./

(Koltay Tibor)

Készül a gyorsabb WiFi

Bár a felhasználók többsége számára még csak nemrég vált elérhetővé a vezeték nélküli technológia harmadik generációja, az érdekelt vállalatok már az utódokon dolgoznak, 1 Gbps feletti sebességet ígérve.

A Cnet oldalán érdekes összefoglalót olvashatunk a tervekről, és a WiFi Alliance nevesebb tagjainak, valamint az iparágban érdekelt cégek véleményéről. Ebben a főszerep egyértelműen a most készülőben lévő két új szabványnak jut, amelyek *802.11ac*, illetve *802.11ad* jelzés alatt nyerik majd el végleges formájukat. Mindkét változat jóval nagyobb sebességet ígér a ma elérhetőnél, amely megnyitná az otthoni WiFi hálózatokat a videózás előtt.

A WiFi név egy szabványcsaládot takar, egymástól eltérő technológiák együttes alkalmazását. Az elsőként megjelent *802.11a* (54 Mbps) még túlságosan drágának bizonyult, így ezt a „b" változat követte a maga 11 Mbps-os átviteli határával, hogy azután a „g" jelzésű szabvány mindkét platform előnyeit ötvözve szinte egyeduralkodóvá váljon. A soron következő *802.11n* csak mostanra terjedt el, bár a korai, a teljes szabványt még nélkülöző eszközök már évekkel ezelőtt rendelkezésre álltak – a végleges verzióra támaszkodó routerek viszont 450 Mbps-ot ígérnek.

A szövetség tagjai két új szabványon dolgoznak, ezek a fent említett jelzést viselik majd. Az „ac" pontosan 1 Gbps-os felső határral érkezne, míg a vele egy időben elkészülő „ad" már akár 7 Gbps-os sebességet is lehetővé tenne, igaz jóval kisebb sugarú körben, 5 GHz helyett 60 GHz-en. Ezzel lehetővé válna a videózás minden ágának kényelmes használata az otthoni vezeték nélküli hálózatokon belül (az internetkapcsolatok itt nem jönnek szóba, hiszen szigorúan a lokális hálózatokról van szó). A munkába bekapcsolódnak a mobilszolgáltatók és -gyártók is, hiszen új hordozható eszközeik révén ők is érdekeltek a WiFi további fejlesztésében.

/SG.hu Hírlevél, 2011. június 2., *http://www.sg.hu*/

(SzP)

*Írásuk természetéből adódóan a szerzők igen sok műre hivatkoznak ezek közül elsősorban az alapvető műveket jelöljük meg itt és válogatunk a többi irodalomból, figyelembe véve, hogy melyek azok, amelyek itthon is ismertek legalább recenziók vagy referátumok kapcsán. (A Ref.)

Thieme

www.thieme-connect.com

Thieme Clinical Collections

The prime resource for essential clinical E-Books

Thieme Clinical Collections contain an extensive assortment of E-Books carefully selected to provide the students, researchers, and clinicians at your institution with thorough coverage of all major medical fields.

This currently expanding resource consists of 314 titles include titles published during the following years:

Collection 1	2000–2003:	65
Collection 2	2004–2006:	87
Collection 3	2007–2009:	111
Collection 4	2010:	51

Thieme Teaching Assistant

One powerful resource. Two innovative teaching tools.

The **Thieme Teaching Assistant** platform is the ultimate web-based presentation tool, featuring powerful functionality to enrich and deepen the classroom experience.

Anatomy
2,000+ full-color illustrations

Physiology
792 stunning color images, charts, and tables

Ideal for:
- Presentations • Course materials
- Class handouts • Review

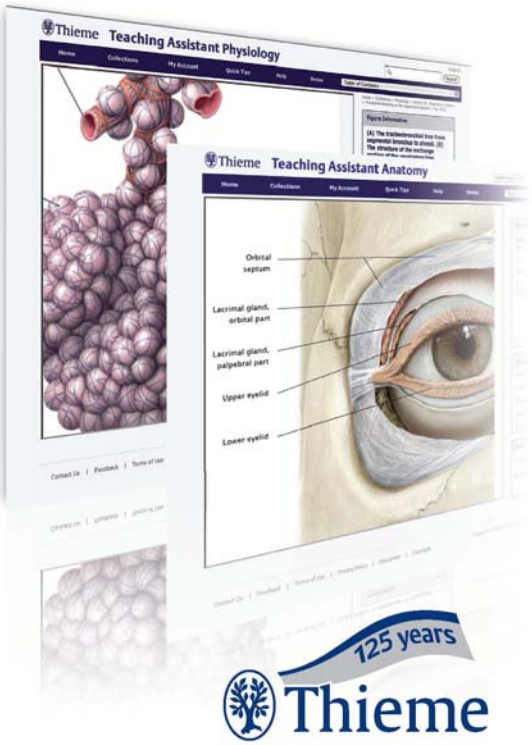

For more information and a free trial please contact:
Thieme Institutional Sales
E-mail: eproducts@thieme.de • Tel.: +49–711–8931–407

125 years Thieme